

CREDO

hiszek az istenben
aki nem késznek teremtette a világot
mindörökre változatlanak
nem olyanak melyben örök törvények
határozzák meg
hogy ki a szegény ki a gazdag
a jól informált és a be nem avatott
a hatalmon lévő és a kiszolgáltatott
hiszek az istenben
aki igenli
az élő szervezetekben meglévő
ellentmondásokat
aki akarja
a körülmények megváltoztatását
munkánk által
közösségi felelősségünk által
hiszek jézus krisztusban
aki embereket hívott maga mellé
mert szüksége volt rájuk
aki a körülmények megváltoztatásán
munkálkodott
és ebbe pusztult bele
hozzá mérve ismerem fel
hogy a mi értelmünk elkorcsosult
képzelőtehetségünk elsatnyult
tetterünk elfogyott
mert nem úgy élünk
ahogyan ő élt
állandóan attól félek
hogy hiába halt meg
bezártuk őt a templomainkba
elárultuk az ügyét
hogy félelemmel engedelmeskedhessünk
a hivataloknak
hiszek jézus krisztusban
aki feltámad a mi életünkben
hogy megszabaduljunk az előítéletektől és a
gőgtől
a félelemtől és a gyűlöletől
és tovább vigyük az ő ügyét
míg felépül az ő országa
hiszek a lélekben
aki jézussal eljött a világba
(Szarkáné Gerjék Judit)

XXXIII. évfolyam 3. szám 2026. március

Paetzke H. H.: A katolikus bázisközösségek	6081
Kovács L.: Sikertörténet?	6086
Antal A.: Interjú Bulányi Györggyel	6094
Téglásy F.: A Kézfogás Konferencia...	6096
ZSGY: VERSEK	6102

« Az emberi elköteleződés folyóirata – családjunkért,
nemzetünkért, mindenkiért – Isten Országá megvalósulásáért. »
Elérhetőség: koinonia.tarsak@gmail.com

HANS-HENNING PAETZKE A KATOLIKUS BÁZISKÖZÖSSÉGEK (INTERJÚ BULÁNYI GYÖRGGYEL)

.Az alábbi interjút Hans-Henning Paetzke készítette Bulányi György piarista szerzetessel, a bázisközösségek (vagy kisközösségek) legismertebb magyarországi lelki vezetőjével. A beszélgetés Budapesten folyt 1985-ben.

Hans-Henning Paetzke: Mind Magyarországon, mind külföldön az utóbbi időben sok szó esik a bázisközösségekről. E közösségeket az illegalitás híre lengi körül, jóllehet nincsenek betiltva. Közkezdveltségnek sem az állam, sem a püspöki konferencia berkeiben nem örvendenek. Olykor bizalmas értesülések azt engedik sejtetni, hogy valahányszor Lékai László bíboros egyházi értekezleteken a magyar katolikus egyház helyzetével foglalkozik, a bázisközösségek mindannyiszor nagy teret kapnak. Különösen az Állami Egyházügyi Hivatal által rossz szemmel nézett Bulányi páter tevékenysége foglal-

koztatja. Beszélhetünk-e az egyházi vezetőség és a bázis közötti konfliktusról?

Bulányi György: Ésszerűnek tartanám, ha a kérdést egy történelmi visszapillantással közelíteném meg. 1945 februárjában Debrecenben éltem, mint a Kegyes Tanítórend tanára. A városba megérkezett egy horvát jezsuita, aki Bánáss László prépostnál — a későbbi veszprémi püspöknél — igazolta személyazonosságát. Ez a horvát jezsuita a piarista rend házában kapott szobát. Egy hónapot töltött Debrecenben és ez alatt az idő alatt négy kis közösséget alapított. Ezek közül egy munkásfiatalokból tevődött össze, a többi munkásnőkből, diákokból és felnőttekből állt. A jezsuita egy hónap után folytatta útját a Szovjetunióba, engem kérve meg arra, hogy a diákcsoportot átvegyem. Megkérdeztem, miért van szükség ilyen kis közösségekre. Azt felelte, hamarosan olyan idők jöhetnek, amikor az egyház csak ilyen közösségekben maradhat fenn. Azt is közölte, hogy e közösségek csak hét tagból állhatnak, a tagokat addig kell képezni, míg maguk is vezetni tudnak ily közösségeket. Ez volt Magyarországon a bázisközösségek kezdete. Anélkül, hogy akkor ezt a fogalmat ismertük volna. Csoportokról beszéltünk, később közösségekről, majd kisközösségekről. Tíz évvel később Latin-Amerikában is megkezdődött ilyen kisközösségek szervezése. Ott alkották meg a bázisközösség elnevezést. Magyarországon csak a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején vették át ezt a megjelölést. Szó sem volt arról, hogy a bázisközösség ne a hierarchia által vezetett egyház része legyen. A bázisközösségek 1945 és 1948 között nem mutattak semmilyen feltűnő formát. Egyszerűen azért nem, mert 1948-ig az egyház sok ezer egylete viszonylag szabadon működhetett. Az ügy csak 1948-ban vált érdekessé, amikor elvették iskoláinkat, a belügyminiszter rendeletére az összes vallási egyesületeket betiltották és magát az egyházon belüli életet is számos korlátozásnak vetették alá. Hivatalosan engedélyezték a kórusokat. A kormány szervei azonban mindent elkövettek, hogy az emberek, különösen a fiatalok, kimaradjanak a kórusokból.

H-H. P.: Az NDK-ban 1945 után egészen más volt az egyház helyzete. Ott ugyancsak történt kísérlet, hogy az egyházat Magyarországhoz hasonlóan a közéletből kiszorítsák, de mind a mai napig mégsem sikerült az egyház szabadságát lényegesen megnyirbálni. Mindenekelőtt nem sikerült éket verni az egyházi vezetés és a hívek közé, ami Magyarországon sikerült az elmúlt évtizedekben.

B. Gy.: 1948-ban erről még szó sem volt. Valamennyi egyházi felettesem nagy örömmel vette tudomásul, hogy ilyen munkát végzek. Rendem tartományfőnöke akkor Sík Sándor volt. Az egyház-megyében Pintér Lászlónak voltam alárendelve.

H-H. P.: Mondana néhány szót Sík Sándorról?

B. Gy.: Sík Sándor a magyar katolicizmus nagyon jelentős alakja. Mint költő, mint a szegedi egyetem irodalomtanára és mint a cserkészmozgalom egyik vezetője vált ismertté. Egyházi énekkönyvünk jelentős

része általa írt énekekből áll. A művelt magyar katolikusokat imakönyvekkel látta el. Még sokat tudnék hozzátenni. 1947-ben, miután Törnek Vince tartományfőnökünk a világ összes piaristáinak általános főnöke lett, Sík Sándor került a piaristák magyarországi tartománya élére.

H-H. P.: Engedje meg, hogy rendkívüli jelentőségének illusztrálására én is felsoroljak néhány adatot Sík Sándorról. 1946 és 1949 között a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, 1948-ban megkapta a Kossuth-díjat. Szegedi egyetemi éve alatt, 1933 és 1944 között számos jelentős magyar irodalmár tanítványai közé tartozott, például Radnóti Miklós költő.

B. Gy.: Hogy gondolataim fonalát tovább szőjsem, az Actio Catholica akkori igazgatója, Endrey Mihály püspök is támogatta munkámat. A helyzet megváltozása 1951-ben következett be. Az 1948 és 1951 közötti években sok minden történt. 1948-ban le tartóztatták Mindszenty József esztergomi érseket, 1949-ben folyt a Rajk-per, 1950-ben letartóztattak sok száz szociáldemokratát, 1951-ben volt az úgynevezett Grósz-per. Az egyházi hierarchiában Mindszenty után Grósz állott a második helyen, összeesküvéssel és árulással vádolták. A magyar állam elvesztette türelmét és ettől kezdve valamennyi püspök előszobájában rendőrök székelték, hogy a katolikus egyházat, amely egymás után produkálta az összeesküvéseket, jobban ellenőrzés alatt tartsák. Ezeket a rendőröket mi bajszos püspököknek neveztük. Ők nyitották ki a beérkezett leveleket és csak nekik volt szabad a kimenő postát engedélyezni és lepecsételni. Erre az időre esik a bázisközösségek és a hierarchia közötti elidegenedési folyamat kezdete. Az egyházi felsőbbsségek ezt úgy fogalmazták meg, hogy csak tegyük, amit tenni helyesnek látunk, de jobb, ha arról ők semmit sem tudnak.

H-H. P.: Lehet 1956-ot fordulópontnak tekinteni a bázisközösségek életében?

B. Gy.: Azt, sajnos, nem lehet mondani, hogy 1956 a bázisközösségek történetében bármilyen különös változást hozott volna. Miután az egyházi hierarchiát megfegyelmelték, a hatóságok elkezdtek a bázisközösségeket is megfegyelmelni. A hierarchia megfegyelmelésén azt értem, hogy Czapik Gyula egri érsek Grósz József elítélése után politikai engedményeket tett a kormánynak. Czapik 1951 óta a Magyar Püspökkari Konferencia élén állt. Vezetése annyira opportunistá volt, hogy a magyar katolikus egyház legfelső irányítóinak megrendszabályozása tekintetében a kormány sikeréről beszélhetünk. 1952-ben megkezdődtek a bázisközösségek elleni eljárások. A bázisközösségeket a perek sorozatával kívánták felőrölni. Az eredmény azonban elmaradt. Ha ekkor sikerült volna a bázisközösségeket megsemmisíteni, akkor most nem beszélhetnénk róluk. 1952-ben került sor az első perre. Mint fővádlott életfogytiglani börtönbüntetést kaptam. Tizenkét vádlott-társamat tizennégy, tíz és hét évre ítélték.

H-H. P.: Amikor 1952-ben vizsgálati fogságban volt, folyamodtak-e vallatói kínzásokhoz is, hogy vallomását kicsikarják? A Rajk- perből tudjuk, hogy a kínzások napirenden voltak.

B. Gy.: Két hónapig voltam vizsgálati fogságban, naponként tíz órán át hallgattak ki, de hajam szála se görbült meg. Ez a bánásmód valószínűleg arra vezethető vissza, hogy semmit sem tagadtam. A kisközösségeket ugyan illegálisan szerveztem és gondoztam, de a kihallgatás első pillanatától kezdve kiálltam tettem mellett. Nem volt semmi ok, hogy belőlem bármilyen vallomást kipréljenek. Ha a kihallgatás során csoportösszejöveteletről beszéltem, ezt a kihallgatók illegális államellenes találkozóra fordították. Tevékenységük tulajdonképpen abból állt, hogy a jegyzőkönyvnek a kívánt formát megadják. Rajkot és vádlott-társait azért verték, mert azt kellett volna beismerniük, hogy összeesküvést szerveztek, ők azonban nem esküdtek össze. Engem viszont nem vertek, mert kezdettől fogva elismertem, hogy ezeket a kisközösségeket valóban megalapítottam. 1956-ban sok elítélt a börtönökből való szabadulás után elhagyta Magyarországot. Három más volt rabbal együtt azonban én a maradás mellett döntöttem. Az 1956-os forradalom alatt megszöktünk a fegyházból. Akkor éppen Vácott ültem. 1957. március 1-én megtörtént a szabadlábbon lévő foglyok, a „szabad nép” begyűjtése.

H-H. P.: Voltak-e más perek is a bázisközösségek ellen?

B. Gy.: 1955-ben a hatóságok érzékeny csapást mértek a bázisközösségekre. Hetven személyt tartóztattak le. A tárgyalást 1956 tavaszán tartották. A vád az állami rend megdöntésére irányuló szervezkedés volt. Ezt a vádat azonban az 1956 nyári forradalom előtti fejlemények miatt visszavonták. Helyette ítéleteket hoztak a gyülekezési joggal való visszaélés címén. A büntetések hat hónap és két év között mozogtak. 1961-ben a harmadik letartóztatási hullám folyományaként százhuszan kerültek a vádlottak padjára. Ebben a perben nyolc évig terjedő ítéleteket hoztak. A hatvanas évekre jellemző volt, hogy majd minden két évben sor került egy perre, a vádlottak száma elérte perenként a huszonötöt is. Az utolsó per 1970-ben folyt. Mindenesetre akkor még nem tudtuk, hogy az lesz az utolsó per. A magyar állam ugyanis a helsinki záróokmány aláírására készülődött. 1976-ban hivatalosan is nyilvánosságra került, hogy a helsinki záróokmány következtében a bázisközösségek tagjait nem lehet többé vallási tevékenységük miatt börtönbe zárni.

És tulajdonképpen most válaszolhatok a beszélgetésünk elején feltett kérdésre. Attól a pillanattól kezdve, hogy az állam nem tudta többé a bázisközösségeket megrendszabályozni, azaz tagjait becsukni, a hatóságok az addigra jól megfegyverezett katolikus hierarchiához folyamodtak. Ez azt jelenti, hogy magának a katolikus egyházi vezetésnek kellett a bázisközösségeket fegyelmelni. Beszélnie kellett

papjaival és laikusaival, meg kellett nekik magyaráznia, hogy a bázisközösségek Magyarországon teljesen feleslegesek. Ezzel a feladattal, érthető módon, főleg Lékai László esztergomi érseket bízták meg, aki 1976-ban elnyerte a bíborosi méltóságot. A püspököknek nehezükre esett az ügy, végezetül azonban csatlakoztak a bíboroshoz. Szerintem Lékai bíboros azért kerülhetett a katolikus egyház élére, mert az állam kívánságára hajlandónak mutatkozott a bázisközösségek kiszikkasztására. Természetesen, Lékai bíboros úr is katolikus pap, tehát olyasvalaki, aki ténykedéseit aláveti lelkiismeret-vizsgálatnak, vajon az egyház érdekét szolgálja-e velük. Ha ezt az alapbeállítottságot nem feltételeznénk, biztosan téves úton járnánk. A bíboros úr tehát magára vállalta ezt a feladatot. Ennek első jeleit 1976 februárjában kezdtem érezni, amikor egy esztergomi dogmatika-tanár egy tágabb papi körben arról beszélt és e vonatkozásban a bíboros úrra hivatkozott, hogy Bulányi tanításai tévtanok. Erre azonnal felkerestem Szendi professzort, ő volt a szóban forgó dogmatika-tanár, az asztalára helyeztem alapvető írásaim nyolc kötetét és azt mondtam neki, hogy ő és a bíboros úr foglalkozzék velük, mivel nekem rendkívül fontos, hogy az egyházi felsőbbbségnek is képe legyen arról, voltaképpen mit tanítok. Néhány hónappal később a professzor küldönc útján, minden kísérőlevél nélkül visszaküldte irataimat és közölte velem, hogy nem tudott velük foglalkozni, mert beteg volt. Ugyanannak az évnek kora őszén a magyar piaristák tartományfőnöke arról tájékoztattott, hogy a bíboros úr személyesen fordult hozzá azzal a kéréssel, hogy járjon el a piarista rend római központjában és kérje a piaristák általános főnökét, hívjon ki az országból, mert a magyar katolikus egyházban nemkívánatos személyek vagyok. A rend általános főnöke sem akkor, sem azóta nem vont ki a magyar munkából. Ha szabad így kifejeznem magam, a római központ az elkövetkező évek harcaiban teljes mértékben mellettem állt. Bázisközösségi tagok felkeresték a bíboros urat és tiltakoztak az ellenem irányuló akciók ellen. A bíboros azt mondta, a túlbuzgóság most nem vezet célhoz. Ha majd lesz lelkigyakorlatos ház, ott lehet majd lelkigyakorlatokat tartani.

Akkor még nem fogalmazott úgy, ahogyan később, vagyis nem mondta, hogy a kis lépések politikáját tartja bölcsnek. A kis lépések politikája azt jelenti, hogy várni kell az államhatalom növekvő engedékenységre. Az államhatalom kétségtelenül engedékenynek bizonyult, de meggyőződésem, hogy ez az engedékenység mindenképp a bázisközösségek létének köszönhető. Mert 1948-ban a kormány abban a reményben ringatta magát, hogy a vallásos élet elhalásának érdekében olyan állapotot teremthet, amelynek a Szovjetunióhoz csatolt hajdani magyar területen láthatjuk a példáját. Ott a templomok vasárnaponként csak egy-két órára vannak nyitva, és ha a pap egy hívét akármilyen okból is meg akarja látogatni, ahhoz a községi tanács által kiállított írásbeli

engedélyre van szüksége. 1948-ban a kormány azt képzelte el, hogy az egyházi életet a minimumra korlátozhatja. Amikor nem sikerült a bázisközösségeket megrendszabályozni, új taktikát talált ki. A híveknek ott a templom, ott kedvükre ápolhatják a hitüket. Nos, a bázisközösségek bosszúságok okozói lettek, mert feltétlenül találkozni akartak a templomon kívül is és ezt nem lehetett ellenőrizni. Nem akarok most a részletekben elveszni, nem akarom aprólékosan felsorolni, hogy 1976 óta a püspökkari konferencia mi mindent kifogásolt, hogy az életünket megnehezítse. Csak az 1976-os püspöki konferenciára szeretnék kitérni. Ezen a konferencián a már említett Szendi József átnyújtott a püspököknek egy iratot, amelynek a következő címet adta: *Bulányi György piarista atya fogvatékos teológiai képzettségen alapuló tévtanai*. Ezenkívül a bíboros úr a püspökök között szétosztott egy jegyzéket az egyházmegyéjünkben dolgozó ama papokról, akik Bulányi-követőknek számítottak. A püspökök tehát anyagot kaptak a kezükbe, hogy ezeket a papokat megfegyelmezzék. E fegyelmezési rendszabályokat a püspökök elvetették. Endrey Mihály, az akkori váci püspök felállt és azt mondta, hogy ezek mind tegeződő barátai és legjobb papjai. Egy másik püspök a konferencia után megkérdezte a listán szereplő papokat, hogy ismernek-e egyáltalán engem. Azt válaszolták, hogy még nem is láttak. Az államhatalom tehát összeállított egy névlistát olyan papokról, akik becsületesen és keményen dolgoztak, és rájuk sütötte a Bulányi-bélyeget. A bíboros úr azt a feladatot kapta, hogy a püspököket a diszkrimináló intézkedésekre rávegye. Ezekben az években a bíboros úr számára valamennyi bázisközösség rossz volt és tevékenységüknek véget kellett volna vetniök. Ezt az álláspontot Lékai bíborosnak később módosítani kellett. Mégpedig azért, mert II. János Pál pápa 1980 húsvétján a magyar katolikusokhoz, püspökökhöz és hívekhez intézett pásztorlevelében a lelkipásztorkodás eszközei között a kisközösségekkel való munkát is megemlítette. Ettől az időponttól kezdve a bíboros úrnak immár nem volt lehetősége, hogy a kisközösségeket a felesleges intézmények közé sorolja. Arra kényszerült, hogy különbséget tegyen jó és rossz bázisközösségek között. 1980 novemberében a bíboros egy vonatkozó nyilatkozata után az Egyházügyi Hivatal is megváltoztatta a taktikáját. A bázisközösségek felszólítást kaptak, hogy ügyeljenek az állami törvények tiszteletben tartására és kerüljék a konfrontációt az egyházi vezetőséggel.

H-H. P.: Említhetne-e számokat, amelyekből képet alkothatnánk magunknak a bázisközösségek mozgalmának nagyságáról?

B. Gy.: A bázisközösségeknek különböző irányzataik vannak. Az 1956-os perig a bázisközösségek egyetlen néven működtek. Az 1961-es perben azonban egy másik irányzat jelentkezett, amely a Regnum Marianumhoz tartozott. Az ezt követő években ennek az irányzatnak sok tagját letartóztatták és elítélték. Vannak ezenkívül további csoportosulások, amelyek jelentős munkát végeznek. Ebben az

összefüggésben nem utolsósorban azokat a papokat is meg kellene említenünk, akik semmilyen csoporthoz nem csatlakoztak, lakásaikban azonban összejönnek a hívekkel.

H-H. P.: Ha arra kellene válaszolnom, hogy például hány tagja van a demokratikus ellenzék kemény magjának, akkor tizenötöt mondanék. Az ellenzékiek természetesen a rokonszenvezőknek egész seregére támaszkodhatnak. Hogyan képzeljük el magunknak Bulányi atya bázisközösségeiben a számszerű viszonyokat?

B. Gy.: Nálunk az egész országban százötven közösségvezető működik. Olykor egy házaspár együttesen vezet egy csoportot. Előfordul azonban az is, hogy egyetlen személy nyolc csoportot vezet. Nem hiszem, hogy azoknak a híveknek a száma, akik a Bulányi-csoportokban rendszeresen összejönnek és nyaranként több lelkigyakorlatot tartanak, túlszárnyalja az ezret. Ami most már a rokonszenvezők számát illeti, arról nem tudok magamnak képet alkotni.

H-H. P.: Milyen a vallásos élet a bázisközösségekben?

B. Gy.: Célunk Jézus üzenetét hirdetni, az emberek életében és tudatában ébren tartani. Minden közösség teljesen szabadon választja meg az eszközöket, amelyek segítségével e célt megközelíti. Minden közösség maga határozza meg, hogy találkozási milyen formát öltenek. Szívesen elmondom, hogyan alakítom ki az összejöveteleket az általam vezetett közösségekben. Havonként egyszer találkozunk és ez az összejövetel hét óráig is eltarthat. Az első másfél órában közösen imádkozunk. Az elmélkedést minden alkalommal a közösség más és más tagja tartja. Utána körben imádkozunk. Az imádsághoz mindenki azt teszi hozzá, amit a szelleme sugall. A következő másfél óra az olvasmányoké, amelyeket az előző összejövetelen házi feladatként jelöltünk ki. Az első három órát húszperces szünet követi, amely alatt valamit eszünk. Utána különböző témákat beszélünk meg, ezeket a csoport egyes tagjai javasolják. Befejezésként gyertyát gyújtunk és imádkozunk.

H-H. P.: Ha jól értettem, ilyen találkozókat során teljesen időszerű témákat is megtárgyalnak, mint például a katonai szolgálat megtagadásának témáját. Ha nem tévedek, jelenleg százötvenen vannak magyar börtönökben a katonai szolgálat megtagadása miatt. Ezek mindeddig főleg Jehova tanúinak sorából rekrutálódtak. Jelenleg a katolikusok között is növekszik a katonai szolgálatot megtagadók száma. Ez teljesen új fejlemény.

B. Gy.: A katonai szolgálat megtagadása a katolikusok körében a hetvenes évek második felében kezdődött meg. Azt semmiképpen sem mondanám, hogy megtagadják a katonai szolgálatot a Bulányi-csoport mindazon tagjai, akik katonai behívót kapnak. Jehova tanúinál vagy más szektáknál a helyzet egészen más. Jehova tanúinak csak akkor lehet valaki tagja, ha a katonai szolgálatot megtagadja. Ha ezt nem teszi, ipso facto kizárja magát a közösségből. Nálunk más a

helyzet. A mi számunkra az evangélium a mértékadó és addig várunk, míg a gyümölcsök megérnek. Úgy hiszem, hogy a katolikusok között eddig körülbelül húsz volt a katonai szolgálatot megtagadók száma. Jelenleg mintegy tízen vannak börtönben, a többiek már leülték büntetésüket. Egyszóval, a katonai szolgálat megtagadása természetesen a mi közösségeinkben is téma, de csak egy a sok közül. Mindenesetre be kell vallanom, hogy a katonai szolgálat megtagadása kérdésének számunkra rendkívüli jelentősége van. Amikor a negyvenes években a marxizmus eszméi rontottak be közénk, elkezdtük keresni keresztény identitásunkat. És ezt az identitást megtaláltuk a kereszténység erkölcsi többletében, amiben a marxistáknál előbbre voltunk. Jézus ugyanis azt mondta, szeressétek az ellenségeiteket. Véleményünk szerint a kereszténységnek nemcsak az a feladata, hogy az embereket a mennyei életre előkészítse, hanem a keresztény ember arra is hivatott, hogy az Alkotó tervébe bekapcsolódjék, hogy ezáltal a Szentháromság életkörülményei az emberiség életkörülményeivé változhassanak át.

H-H. P.: A katonai szolgálat megtagadásának a bázisközösségekben való helyeslésével a konfliktus lehetősége jelentkezik egyfelől a Bulányi-csoport és az egyházi vezetés, másfelől az egyház és az állam között. El tudná képzelni, hogy Magyarországon törvényessé válhatik a katonai szolgálat megtagadása? Jelenleg ugyanis meglehetősen drákói ítéleteket osztanak: három évi börtönt.

B. Gy.: A katonai szolgálat megtagadásának legalizálását nem tartom kizártnak, miután a nazarénusok ötven évig tartó végtelen szenvedések után elnyerték a lehetőségét annak, hogy katonai szolgálatot ugyan egyenruhában, de minden eskü és fegyveres kiképzés nélkül teljesíthetnek. Csupán fogadalmat kell tenniük. Mindenesetre meg kell mondanom, hogy mi nem lehetünk megelégedve egy ilyen kompromisszummal.

H-H. P.: A katonai szolgálat megtagadásának az imént vázolt lehetősége egyezni látszik az NDK törvényes szokásaival. Ott ugyanis 1964. szeptember 1. óta létezik az úgynevezett építőcsapat (Bautruppe)-törvény. A katonai szolgálatot megtagadók az NDK-ban ezt a törvényt kezdetben lelkesen üdvözlötték, később ennek helyébe a kijózanodás lépett. Azóta a katonai szolgálatot megtagadóknak két csoportjuk van. A puhább irányvonalat követők elfogadják az építőcsapat-törvényt, a keményebb vonal követői elutasítják.

B. Gy.: Nekünk az állam részéről még semmilyen kompromisszumot nem ajánlottak fel. Még nem szenvedtünk eleget. Egy azonban biztos, a magyar állam előbb vagy utóbb nem kerülheti el, hogy a probléma megoldását keresse. Azt hiszem azonban, hogy a megoldás még sokáig várat magára, kivéve, ha az amerikaiak a legnagyobb kedvezmény megadását a kereskedelemben a konfliktus megoldásától tennék

függővé. Akkor a magyar állam is elszánná magát egy pótszolgálat bevezetésére.

H-H. P.: Bizonyára olyan pótszolgálatra gondol, amely a Német Szövetségi Köztársaságban létezik. Szabadna azonban megjegyezni, hogy a katonai szolgálatot megtagadók ott sem elégedettek a felajánlott megoldással. Egyfelől a katonai szolgálat megtagadásának elismerési eljárása komoly nehézségekkel van összekötve, másfelől a pótszolgálat lényegesen hosszabb idejű, mint a reguláris katonai szolgálat. Arra is van példa, hogy fiatalok, akik a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadták, börtönbe kerültek, mert a szolgálat megtagadásának indokait a hatóságok nem ismerték el.

B. Gy.: Én, és talán szabad ezt barátaim nevében is mondani, nem hiszek egy olyan kereszténység lehetőségében, amelyhez nem társul üldözés és börtön. Egy keresztény végső fokon Isten országát akarja a földön megvalósítani. Így életében és később az őt körülvevő társadalom életében is olyan magatartásokat fedez majd fel, amelyek ellentmondanak a szeretet parancsának.

H-H. P.: Hadd térjek vissza még egyszer ahhoz a kérdéshez, hogy 1956 fordulópontnak tekinthető-e? A kérdést kibővíteném: mit tekint a háború utáni magyar történelemben az egyházi élet szempontjából nagyobb fordulópontnak — az 1956-os forradalmat vagy a helsinki záróokmányt?

B. Gy.: A bázisközösségek számára Helsinki biztosan nagyobb jelentőségű, mint 1956. A hierarchiának mindenesetre az 1964-es év hozta a döntő fordulatot. 1964. december 14-én jött létre a Vatikán és a magyar állam közötti megállapodás, amely a Vatikánnak lehetővé tette, hogy püspökké szenteljen öt papot, amelyhez előtte meg kellett szereznie az állami hozzájárulást. 1950 és 1964 között Magyarországon egyetlen püspökszentelésre sem került sor. Ezért tekinthető a fordulat évének 1964, amelyben a Vatikán keleti politikája első sikerét könyvelhette el.

H-H. P.: Elképzelhető lenne-e, hogy a Vatikán elfogadtatni tudjon egy Bulányi György püspököt?

B. Gy.: Erről a témáról egyszer szólott Prantner József, az Állami Egyházügyi Hivatal volt elnöke, azt mondván egy bizalmas beszélgetésben, szó sem lehet arról, hogy egyet az ő jelöltjeiből és egyet a Vatikán jelöltjeiből avatnak püspökké, mert minden püspök az ő jelöltje. A Vatikánnak nincs lehetősége Magyarországon bárkit törvényesen püspökké szentelni, akinek felszenteléséhez az állam nem járult hozzá.

H-H. P.: Van-e kilátás valamilyen megegyezésre a Bulányi atya által vezetett bázisközösségek és a katolikus egyházi vezetés közötti konfliktusban?

B. Gy.: A konfliktus, sajnos, élesebb lett. Hiába fordulunk a bíboros úrhoz. Ő minden levelünket válaszatlanul hagyja. A püspököknek írt leveleinkre sem kapunk választ. Ha mégis befut egy válasz, az iratban az áll, a püspök nem avatkozhatik bele a bíboros

úr ügyébe. A helyzet az, hogy lassanként az egyház belső ellenségének számítunk. Sajátos mindenestre, hogy azok, akik az egyházban magas méltóságokat és hivatalokat töltenek be, az egyház és Isten ellenségének tekintenek minket, kik készek vagyunk magunkat az egyházért, Jézus Krisztusért feláldozni.

H-H. P.: Nem lehetne-e a Vatikán egy fórum, amelyhez fordulhatnának?

B. Gy.: Mi állandóan folyamodunk a Vatikánhoz. A Vatikán azonban nem akarja keleti politikáját veszélyeztetni. A keleti politikát azonban csak a Kelet irányelveinek megfelelően lehet a valóságba átültetni. Ennek megfelelően, a Vatikán egyfelől segít nekünk, másfelől korhol minket.

H-H. P.: Hogyan védekezhetnek a szemrehányások és a püspökkari konferencia részéről tapasztalt méltánytalan bánásmód ellen? Milyen lehetőségeik vannak, hogy nézeteiket a hírközlő eszközökben kifejezésre juttassák?

B. Gy.: Mi föld alatt születtünk. Publikációs lehetőségek nélkül is tudunk létezni. Vannak írógépjaink és golyóstollaink. Egyéb publikációs lehetőségek, tehát hivatalos egyházi fórumok, nem állnak rendelkezésünkre. Ez csak annyiban érint minket, amennyiben a katolikus nyilvánosságot az egyházi orgánumban manipulálják. Az ellenünk folytatott propagandahadjárral szakadást idéznek elő a magyar katolikusok között. Természetesen örülnénk, ha publikálni tudnánk. Pillanatnyilag csak külföldön állnak ilyen lehetőségek a rendelkezésünkre.

H-H.P.: Nem túlzás tehát, ha azt mondjuk, hogy kétfrontos háborút folytatnak. Az egyházi vezetőséget és az államot egyaránt és egyformán belevonják egy egyenlőtlen harcba.

B. Gy.: Meglepő a tökéletes harmónia a vallás elhalását céljával kitűzött ateista vezetőség és Magyarország katolikus egyháza vezetősége között. Minden túlzás nélkül állíthatom, hogy az elmúlt százötven év magyar sajtójában nem történt a magyar püspökök oly fokú tömjénezése, mint az elmúlt tíz esztendőben. Tökéletes egységfront jött létre az egyházi és az állami vezetés között. És ennek az egységfrontnak mi vagyunk a céltáblái.

H-H. P.: Véleménye szerint, mivel magyarázható, hogy a katolikus egyház Lengyelországban olyan erős és az NDK-ban sem nevezhető semmiesetre sem gyengének? Továbbá, hogyan magyarázza meg ebben az összefüggésben, hogy a katolikus egyház helyzete Csehszlovákiában és Romániában viszont nagyon rossz és Magyarországon sem sokkal jobb?

B. Gy.: Úgy hiszem, hogy az NDK vezetői a katolikus egyháznak, mint kisebbségi egyháznak, 1945 után meghagyták megszokott életlehetőségeit. Lengyelországban korántsem volt így. A százötven évig tartó államnélküliségben azonban a lengyelek megtanulták, hogy az egyház államfenntartó erő. Magyarországon Mindszenty hajótörést szenvedett. A többi püspök nem akart vértanú lenni.

H-H. P.: Mi köti össze Mindszentyvel?

B. Gy.: Amikor Mindszenty bíboros lett, én fiatal ember voltam. Nem kételkedtem abban, hogy elképzelései vízőzön előttek voltak. Ugyanakkor nagyra becsültem, mint olyan férfiút, aki kész meghalni meggyőződéséért, amelyet viszont én nem osztottam. Letartóztatása előtt, amikor palotáját már biztonsági kordon vette körül, sikerült közelébe férközöm. Megkérdeztem, mi a véleménye a bázisközösségekről, miután sokan azon a nézetben voltak, hogy nem szabad az egyházat és magunkat veszélyeztetnünk. Erre ezt válaszolta: „Kedves tanár úr, cselekedjék úgy, ahogyan azt felettesei parancsolják. Egyébként az ősegyház történetét nem azért tanultuk, hogy archeológiai ismereteinket gyarapítsuk!”

KOVÁCS LÁSZLÓ

SIKERTÖRTÉNET? BESZÉLGETÉS BULÁNYI GYÖRGGYEL

Kovács László: 80. születésnapodra készül ez az interjú. Azt szeretném kérdezni, milyen 80 évesnek lenni?

Bulányi György: Szeretnék neked erre nem obiigát választ adni. Nem ragaszkodom ahhoz, hogy hosszú legyen a folytatás. 80 esztendő alatt eléggé elfárad az ember. Mindegyik nap újabb és nagyobb feladat, mint amekkora az 20 éves korunkban volt. Szeretném, ha nem hangzanék nagyon patetikusan: nincs kifogásom a behívó megérkezése ellen.

K.L.: Sikeresnek tartod ezt a 80 esztendőt?

B.GY.: Szükségképpen sikertelennek érzem. Egyik írásomban, talán pár esztendeje, Jézust a “nagy sikertelennek” neveztem. Megvallom, nem nagyon értem az Isten gondolatait. De ha az Isten gondolatai mégis azok a gondolatok volnának, amelyekről azt gondolom, hogy azok az ő gondolatai, akkor ez az Isten nagyon sikertelen. Ezt a sorsot osztja Jézus az Istennel... no meg mindenki más is, aki úgy véli: megértette Jézust, és olyasmiket mond, amiket Jézus tanított.

K.L.: Jézus sikertelenségét, mondjuk golgotái halálát, a katolikus egyház meg a többi keresztény egyház a legnagyobb sikernek éli meg, mert végül is halálával, vére árán megváltotta a világot. Bár ő a keresztfán úgy érezte, hogy még az Isten is elhagyta...

B.GY.: A Golgotát sikertörténetnek felfogni - erről ma azt mondják, hogy ideológia, nem felel meg a valóságnak. Azzal a reménnyel indult el, amikor kijött a pusztaból, hogy tanítványokat fog gyűjteni, s azoknak el fogja tudni mondani, amire a 40 nap alatt rájött: ez a világ a feje tetején áll, s ezt talpára kell állítani. Ennek eredménye az lett, hogy a zsidó történelem legistenszeretőbb fiát, a Názáreti Jézust a legilletékesebb személy, a zsidó nemzet vallási és politikai vezetője, a főpap Kaifás kitessékelte az életből. Ez valóban nem sikertörténet! Sikertörténet az lett

volna, ha Kaifás, Jézust hallva és Jézust megértve, ezt mondja: "Rendben, új lapot kezdünk a Jézustól tanultak szellemében." Ez sikertörténet lett volna! De az, hogy Kaifás szagatja ruháját, összeszűri a levét a pogánnyal, a római birodalom helyi képviselőjével: szabadítsa meg már népét, a zsidó társadalmat, a zsidó nemzetet a Názáreti Jézustól - hát ez nem sikertörténet.

K.L.: A Bokor egész szellemsége azért mégiscsak azt sugallja, hogy azt az életet élni, amit Jézus élt - ha belehalva is - élhető; és csak az az egyetlen sikeres élet.

B.GY.: Jézus is úgy gondolta, hogy amit ő mond, az élhető. Mert nem lehet belemenni egy életpályába eleve sikertelenségtudattal. Reménytelenül nem lehet barátkozni kezdeni népének tizenéveseivel, és meggyőzni őket arról, hogy most valami egészen nagyszerű vállalkozásba fognak. Csak a siker reményében lehet elindulni. Említetted a Bokrot... Nos, magamról is mondom ugyanezt: nem volt semmi kétségem nekem sem a 40-es években afelől, hogy amit csinállok, az jó esetben is - börtönben fog végződni, mégis tele voltam reménnyel, hogy ez az egyetlen lehetséges út. Egyetlen - egyházunk számára, nemzetünk számára, az emberiség számára, ez a páratlan és isteni koncepció, amelyet Jézus képviselt, és amiről úgy gondoltam, s ma is úgy gondolom, hogy eltanultam Tőle. A nagy meg a kis tapasztalat ugyanarról beszél: reménnyel indul, és sikertelenségbe fullad. Mélyen szólítja meg ugyanakkor ez az isteni koncepció az általa bizony erre a koncepcióra megteremtett embert, s így lehetetlen, hogy a fiatal Názáreti ácsmester vagy a még inkább fiatal debreceni piarista tanár meg a szót meghalló magyar katolikus fiatalság - a Bokor első nemzedéke, majd a második meg a harmadik nemzedék - ne ezt mondja rá: "Igen, ezért kell élnem!"

K.L.: Annak idején magam is több száz fiatalnak ilyen sikertörténetként mondtam el nagy lelkesen ezt a jézusi életformát, és "be is vették" sokan. Ma azt vetik szememre, hogy ez bizony egy nagyon optimista, s ugyanakkor teljesen reménytelen vállalkozás, tehát amolyan ifjúkori hevület lehet csupán. Te most ötvenegynéhány év távlatában hogyan látod ezt? Nem mondják neked is, hogy becsaptad őket? Hogy nem valósítható meg ez az élet itt, ezen a Terra bolygón?!

B.GY.: Arany János írt Világos után, 1850. március 15-én egy kis verset. Az a címe, hogy Évnapra. Magát vizsgálja, hogy miként is viszonylik az elbukás után a szabadságharc eszményeihez:

Az ember gyöngye: félve néz feléd,

S mint egykor a tanítvány mesterét, Nehéz időkből megtagad...

Aki rájön arra, hogy ez az isteni-jézusi bokortörténet sikertelenségtörténet, amikor rájön, hát vádolja azt, akit tud. Mint Jézus az Atyát: Istenem, Istenem, miért hagytál el engem!? Én kit vádoló? Olyasmiket mondok, hogy ha egyszer bekerülök a menny-országba, akkor mindenképpen kimódolom, hogy az Atyaistennel elbeszélgethessek. Hogy megkérdem tőle:

komolyan gondolta-e azt, hogy ez a jézusi "Isten Ország-program" lehetséges? Lehet, hogy most a fiatalabb bokortagok vádolják azokat az első vagy második nemzedékbeliakat, akik elhitték velük, hogy mindez lehetséges. De ahogy a világtörténelem mutatja: újból és újból támadnak olyanok, akik azt gondolják, hogy ezt mégis meg kell próbálni. Ma ez különösen is így van, mert hát igazán nem csupán cethalszagú próféták beszélnek arról, hogyha így folytatjuk tovább - a sátáni vevés jegyében - az egyre többet és többet fogyasztani akarást, akkor akár a nukleáris, akár az ökológiai halál nagyon is közelfekvő lehetőség. Ezért aztán én nagyon is el tudom képzelni, hogy valakik ma is teljes hittel azonosulnak ezzel az isteni, jézusi és bokorkoncepcióval, mondván, hogy két lehetőségünk van: tétlenül nézni, hogyan pusztul el az élet lehetősége is a Föld nevű bolygón, vagy pedig komolyan venni azt, amivel Jézus elindult a pusztából tanítvány-gyűjtő körútjára.

K.L.: Nem lehet, hogy ez a Jézus fantazta volt? Ő is úgy gondolta, hogy az Isten a szeretetnek az Istene, és aki létrehozta ezt a világot szeretetarcvónású embereket teremtett rá - de tévedett!? Amit Te is említettél, hogy majd megkérded az Atyát, mert valahogy rosszul teremtette meg ezt a világot. Ezen a világon - ahogyan írtam a Fából vaskarika c. írásomban - az egy csúcserkétes világot nem lehet megvalósítani, mert ez a világ két csúcserkétes világ. Magyarul: ahol az adás meg a vevés egyformán és szinte szükségszerűen törvény, ott nem lehet egy csak adástörvényű, egy csak szeretetközponitú világot létrehozni. Nem az Istenben van a hiba?

B.GY.: Amikor megvitattuk ezt az írásodat, akkor valakik nagyon is hamiskás hangmeg-ütéssel azt találták neked mondani, hogy nem gondold te ezt komolyan, csak provokálsz minket. Most engem provokálsz ugyanezzel. Nézd, két lehetőség van. Nincsen semminek semmi értelme - ez az egyik lehetőség. A másik pedig, hogy kell lennie értelmének a dolgoknak. Valamikor, 52 végén a Markó-fogházban vártuk a karácsonyt. Voltunk a zárkában vagy huszonötén, és elképzeltem, hogy a szentestén, villanyoltás után milyen szép karácsonyt fogok rendezni a szalmazsákokon fekvő cellatársaimnak. Ennek érdekében elkezdtem személyről személyre menve az őket erre megnyerni erre. Volt a zárkában egy nálam nem sokkal idősebb (40 év körüli - én 34 voltam akkor) szervezett szocdem munkás, aki ugyanúgy politikai volt, mint én, tehát nem közbüntény miatt került oda. Észlelve, hogy mit csinállok, odajött hozzám és ezt mondta: "Hagyja abba! Ha volna Isten, mindenekelőtt őt kellene megjavítania, hogy ilyen piszok világot teremtett".

K.L.: Vagyis az Istenben van a hiba!

B.GY.: Azok közé tartozom, akik úgy gondolják, hogy halálukig ragaszkodnak ahhoz, hogy a dolgoknak van valami értelmük. Ha az Isten ellentmondásos, akkor a dolgoknak nincs értelmük. Ennek következtében én

nem állok szóba azzal a gondolattal, hogy az Isten ellentmondásos. Annál is kevésbé, mert mélyen meg vagyok győződve róla, hogy az Isten Országáa csinálható lenne, csak nem akad rá vállalkozó. Nem akad rá vállalkozó, de nem azért nem akad, mert - mint ahogy Te a Fából vaskarikában mondod - eleve alkalmatlanok vagyunk erre a vállalkozásra, hanem azért, mert az ember - magyar piarista nyelven szólva - gyarlandó. Mindenki tudja, hogy mit kell csinálni... de nincsen rá elég erőnk. Lelkiismeret- furdalásunk van is bőven. Ovidius is beszélt róla, hogy látom a jót, de a rosszat teszem. Ez az, amit Isten nem tud kikerülni. Nem, mert determinálhatna ugyan minket a jóra, de akkor az nem volna emberi történelem, hanem csak isteni bábjáték. Ehhez pedig az Istennek nem volt kedve. Nem engedem, hogy a sötét értelmetlenségbe behulljak. A dolgoknak értelmük van. Ha Jancsi és Juliska becsületesen szeretik egymást, boldogok lesznek. Ha a hatmilliárdnyi emberiség egyik fele becsületesen szereti a másikat, akkor itt boldog élet lesz. Nem vagyunk determinálva arra, hogy ne szeressük becsületesen egymást. Arra sem vagyunk determinálva, hogy becsületesen szeressük egymást. Állítom tehát, hogy az Isten sikeres lehet, Jézus sikeres lehet, a Bokor sikeres lehet. Mégpedig úgy, hogy én is jó kisfiú vagyok, és még mellékesen a hatmilliárd is az.

K.L.: Valóban provokatív volt a kérdés - bevallom. Induljunk ki tehát ebből, ami tulajdonképpen az egyetlen értelmét adja az életnek: Isten a maga szeretetének mintájára teremtette az embert, és nem ebben az életelvben, a szeretet életelvében van a hiba, hanem a megvalósítóban. Aztán a terjesztőkben, aztán az okokat továbbkeresve: a külső körülményekben. De azért jó lenne erről az életelvről beszélni. Hogy miben is áll az? Mert beszélünk róla, de a kívülálló esetleg nem ismerik azt a fajta megfogalmazást, amit te és a Bokor képvisel a jézusi szeretetről. Szeretet az, hogy megsimogatok valakit? Szeretet az, hogy szeretem a csülkös bablevest? Szeretet az, hogy szeretem ezt a csodálatos szép ősz a maga színpompás erdőivel? Stb.

B.GY.: Isten vagy kétszer-kettő-négynek teremtette a dolgokat, vagy nem. Tehát vagy kétszer-kettő-négy, hogy mi az, amit csinálnunk kell életünkkel, vagy különben ki vagyunk téve a manipulálásnak. Pl. így: amit az Isten akar velünk, az misztérium, az nagy titok. Ebben a pillanatban, ha ezt elfogadom, akkor az következik be, amit az emberiség történetében látok. Valakik birtokában vannak a misztériumnak, a misztérium megfejtésének. De csak ők értik, hogy a megfejtés miért megfejtés. Magam pedig kiszolgáltatódok valami olyasminek, amit nem tudok élményszerűvé tenni a magam számára. Ezért aztán az, hogy mi a szeretet, az számomra inkább "kétszer-kettő-négy"-világosságú.

K.L.: Vagyis?

B.GY.: Előbb elmondom az ellentétét. Először: majd én megmondom neked, hogy mit kell csinálnod, és te engedelmeskedel. Másodszor: én birtoklom a Föld javait, s majd alkalmazlak téged vállalataimban, és adok

neked annyit, hogy azért valamennyi neked is jusson. Harmadszor: karhatalomról gondoskodom arra az esetre, hogyha megunnád, hogy engedelmes, jó fiú legyél, vagy ha más valaki, aki nem tartozik az alattvalóim közé, ezt az én általam teremtett rendet fel akarná borítani. Ez a szeretet fonákja. Uralkodom, te engedelmeskedsz; én gazdag vagyok, te nem vagy gazdag, és félsz a fegyvereimtől.

K.L.: Ez a világ rendje. Ezt mindenki így tudja: ilyen a világ. Lehet ellene kapálózni, és kisebb körökben talán lehet ellene valamit tenni, de világméretben a szeretet-életnek nem a fonákját, hanem a színét és javát megvalósítani... - ez az, amit nem lehet.

B.GY.: A kérdésed az volt, hogy mi a szeretet, és azt mondtam, hogy előbb elmondom a fonákját. Ez a fonák adja a feje tetejére állított világot, amelyet rendnek tart mindenki, aki a napos oldalon áll. És rendtelenségnek mond mindenki, akinek parancsolgatnak, akit engedelmesre kényszerítenek, aki létminimum-gondokkal küzd, s aki fél, hogy falhoz állítják a fegyveres karhatalom erejével... azok ezt mind rendtelenségnek gondolják.

K.L.: Ezt elfogadom, és ez így is van. De, akik az árnyékos oldalon vannak, azok nem úgy gondolják meg változtatni a világot, hogy lecserélik ezt a rendet egy szebb valamire, amiről gondolom, hogy beszélsz, hanem ugyanazt akarják, csak ők akarnak a napfényes oldalra menni.

B.GY.: Ez valóban úgy van, ahogy mondod, s ezért az emberi történelem ebben az eddig eltelt jelentéktelen kis szakaszban az egyedek, az osztályok és a fajták véres tülekedése. Mindegyik megpróbálja ezt a rendtelenséget tartósítani, de a maga hasznára. Eddigelé kisebb nagyobb arányú verekedések születtek meg ebből. Hirosima után vagyunk. A verekedésnek a következménye minden élet megszűnése is lehet. Tehát van alap, aminek következtében azt mondja a kisbajos ember, hívják Názáreti Jézusnak, hívják Bokornak, akárkinek, hogy "Gondolkozatok már! Ezt abba kell hagyni!"

K. L.: Hol kezdjük?

B.GY.: Mondok egy bűvös szót: a kiváltságra törekvést kell abbahagyni. Hogy én jobb helyzetben legyek, mint te. Hát persze, hogy ennek az ellenkezőjét csináljuk. Dehát olyan rosszul csinálta meg Isten az embert, hogy nem akad senki sem korunkban, aki hajlandó belátni, hogy ez így semmiféle eredményre nem visz? Jelen pillanatban a magyar társadalomnak is a kiváltság a reménysege. Ezt várta a Horn-kormánytól, ezt várja az Orbán-kormánytól... hogy a kiváltság boldog birodalmát Hegyeshalomtól keletre tolja Békés-csabáig... hogy mi is a gazdagok közé kerüljünk. Ezek a gazdagok az emberiségnek egy vékony kis rétege. Eddig sem viselték el a hátrányos helyzetben levők pöffeszkedésüket - Spartacustól kezdve a legkülönbözőbb forradalmakat említhetem -, ezután sem fogják viselni, csak most már súlyosabb a tét. Tehát: kétszer-kettő-négy, hogy mi a szeretet: ne akarjak különbet magamnak, mint ami neked jó!

K.L.: Ezt Jézus úgy fogalmazta pozitív módon: “Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük” (Mt 7,12). E kétszer-kettő-négy logikát íróasztal mellett vagy egy meleg szobában és finom ünnepi ebéd mellett könnyen el lehet fogadni, de lehet-e megvalósítani? A kisbajos embernek a legkisebb baja is nagyobb annál, minthogy ezzel foglalkozzék. De mégis, mit kellene csinálnunk?

B.GY.: Csinálni csak azt tudjuk mi is, amit tudott és csinált a mi Urunk Jézus Krisztus is. Fölhívta magára a figyelmet, valakik utánamentek, s ezeknek elkezdte ezt magyarázni. A személytől személyig érő magyarázás eredményeként aztán mit csinált? Kisközösségeket. Többet nem tudunk csinálni.

K.L.: Tehát tanítani kell. Kétfajta iskola van a világon. Az egyiket az áruló írástudók tartják fenn, a másikat pedig Jézus tanítványai. Az áruló írástudók azt magyarázzák, hogy ez a rendetlenség - maga a REND.

B.GY.: Igen, igen. Jézus pedig azt magyarázza: “köztetek nem ez a rend.” Hogy az egész hogyan tud megvalósulni, ez legyen a Jóisten szakmája. A Názáreti Jézus csak arra vállalkozott, hogy tanítványokat gyűjt, s a maga kisközösségében, kahaljában tanítványokat nevel. Ötven esztendővel ezelőtt magam is csak ennyit tudtam, és most 80 évesen is csak ennyit tudok.

K.L.: Értem. Bizonyára azok a kisbajos tanítványok megértették, hogy nem venni, hanem adni kell; nem uralkodni, hanem szolgálni kell, nem ütni meg visszaütni kell, hanem lemondani mindenféle erőszakról. Ezt megvalósították, és ők maguk is tanítványokat gyűjtöttek, hogy ezt nekik továbbadják. Így volt?

B.GY.: 30 esztendővel ezelőtt írtam egy vastag Jézus-életrajzot. Annak az egyik befejező gondolata, hogy a tanítványok azzal búcsúztak el Jézustól, hogy árulja már el nekik, hogy mikorra állítja helyre Izrael számára a királyságot. Azt írtam akkor erről, hogy ez volt a háromesztendős tanítványnevelő munkájának, népfőiskolájának a záróvizsgálata. Összesen semmit sem értettek meg abból, amit mondott nekik. Úgy lettek Jézusnak a tanítványai, hogy tudták, hogy Izrael királyságának újra fel kell virágoznia. Valamiféle erővel Istennek meg Jézusnak gondoskodnia kell arról, hogy a rómaiakat kiverjék az országból és folytatódjék a történelem normál menete, amelyben nem a rómaiak irtják a zsidókat, hanem a zsidók irtják a palesztinokat. Nem egyszerű az áruló írástudók iskolájából kimentetteket kiszedni azokból a megrögzött elképzelésekből, amelyek eredményei annak, hogy berendezkedett ebben a világban a rendetlenség. De nem ez a végső baj. A végső baj az, amikor a nem-áruló írástudóknak, a Jézus-tanítványoknak az iskolája átveszi az áruló írástudók eszmerendszerét.

K.L.: A tatabányai református templomban 1998. október 23-án tartottál egy előadást, és ebben az előadásban megvádolod Szent Pált, hogy lecserélte a jézusi evangéliumot a maga evangéliumára, ami tulajdonképpen nem más, mint annak az írástudónak az

árulása, aki a rendetlenség mellé áll, de közben Jézusra hivatkozik.

B.GY.: Azt gondolom, hogy ez a végső baj. Isten úgy teremtette meg az embert, hogy gyermekkorában tanul az apjától. Aztán amikor eléri a serdülés korát, akkor más tanítót, tanítókat keres, és végigkíséri életünket az, hogy információkat akarunk felvenni. Ha pedig nem akarnánk, akkor is vesszük az információkat olyanoktól, akiket magunknál tájékozottabbnak gondolunk. Ennek következtében jött létre a Jézus-mozgalom indulási századában az a szituáció, hogy Pál mondott valamit, és ezt Jézus nevében mondta, és azok, akik őt hallgatták, képtelenek voltak kritikailag viszonyulni ahhoz, amit hallottak; vagy azért, mert csak Páltól hallottak Jézus Krisztusról, vagy pedig nemcsak Páltól hallottak Jézus Krisztusról, de azt gondolták, hogy ez ugyanaz, amit Jézus beszél.

K.L.: Esetleg az is segített Pálra figyelésükben, hogy amit hallottak, egyezett alantasabb vágyaikkal.

B.GY.: Ez a fogalmazásod tartalmilag ülhet, csak én ezt egy picit szebben mondanám. Jézus azt gondolta, hogy ezt a feje tetején sétáló világot a talpára kell állítani. Pál pedig azt gondolta, hogy olyan kevés idő van már hátra a dolgok végső megoldásáig - amikor is Jézus eljön a felhőkben, és elvisz minket Isten Országába -, hogy már megnősülni sem érdemes. Nem kell azzal bajlódni, hogy ezt a feje tetejére állított világot a talpára állítsuk. Isten kimenti a bűn és a Sátán világából az embert, és átmenti egy csodálatos országba, az új föld és új ég világába. Azóta eltelt kétezer esztendő, és ezt kell mondani: egyértelmű - legalábbis ami az időpontot illeti -, hogy Pál tévedett. Nem mentette át az Isten ebből a rendetlenségből az emberiséget az új ég és új föld rendjébe. Nem mentette ki, ott hagyta.

K.L.: Mi a szebb megfogalmazás?

B.GY.: Pál mélyen meg volt győződve arról, hogy ő nemcsak gondolataiban, hanem valóságban is egyesült magával az Istennel. Egyesült az ő Fiával, Jézussal: “Élek én, de már nem én, hanem Jézus él bennem”. Semmiféle csúnya hátsó szándéka nem volt. Semmiképpen sem gondolta, hogy valami alantas dolgot képvisel. Mondhatnám, hogy a misztika legmagasabb régióiban járónak gondolta magát. Nem alantasnak gondolta azt, amit képviselt, hanem nagyon is magasságosnak. És mivel abban reménykedett, hogy egészen más feltételek között - az új ég és új föld körülményeiben - megvalósulnak Isten és az ember álmái, ezért úgy gondolta, hogy érintetlenül hagyhatja ennek a fejetetejére állított világnak a struktúráit: a felsőbbségek nyugodtan hordhatják a kardot. Sőt: Isten szolgálatában gondoskodnak kardjukkal arról, hogy a rendet biztosítsák a rendetlenségekben. A rabszolgatartók is Isten nagyon kedves gyermekeinek minősültek, nem kellett a rabszolgákat felszabadítaniok.

Természetesnek tartotta, hogy a világnak a rendje egy engedelmeskedtetési rend. Hiszen a Fiú engedelmeskedik az Atyának, az egyház

engedelmeskedik a Fiúnak, a feleség engedelmeskedik a férjének, a rabszolga engedelmeskedik az urának, az állampolgár engedelmeskedik a császárnak. Nem kell megváltoztatni a kiváltság világrendjét. Minek? Itt hagyjuk az egészet. Elmegyünk odaátra. Teljes jószándékkal húzta ki az egész jézusi tanítás "méregfogát", amelyet egyébként valójában annak rendje és módja szerint nem is ismert, hiszen nem volt Jézus tanítványa, és nem gondolta, hogy különösebben meg kellene tanulnia a Tizenkettőtől azt, amit Jézustól hallottak. Nem, mert neki külön forró drótya volt Jézushoz. Amit ő gondolt, az a Jézus ő számára adott kinyilatkoztatása volt. Nem a három év tanítása volt, amit gondolt. Ebben teljességgel biztos lehet bárki, aki ismeri az evangéliumból azt, amit Jézus tanított, meg ismeri azt a páli tanítást, amit az előbb röviden körvonalaztam.

K.L.: Két nagy műved, munkád van! Az egyik az evangéliumok analízise-szintézise, a másik pedig a Pál-szintézis. Az egyik öt kötetes: Keressétek az Isten Országát!, a másik hét kötetes: Szent Pál teológiája - különféle kötetcímekekkel. Most Pált megismerve, kivesézve lényegében arra jutottál, hogy Pál a kereszténységből vallást csinált? Legalábbis tatabányai beszédedből az tűnik ki, hogy ezt a valláscsinálást helyteleníted, és Szent Pál bűnének rovod fel. Magyarul, te sem értesz egyet a vallás létezésével.

B.GY.: Erre akár igent is mondhatnék, ha előbb elmondhatom, hogy mit gondolok a szóban forgó "vallás" lényegének. Három pontban foglalom össze. Az első: tévedhetetlen eligazítást adok Istenről, az Isten világról, Isten reánk vonatkozó szándékairól. Tévedhetetlent, és egyedül az én vallásom eligazítása tévedhetetlen. Mivel, mondjuk, durván van ötezer vallás, ennek következtében ötezer különböző tévedhetetlen igazságot képvisel a vallások világa. Amikor pedig tudvalevő, hogy igazság - a valóság tükrözése - nyilvánvalóan összesen csak egy lehet. - Nos, ez a vallásoknak az egyik jellemzője. Ötezer különböző tévedhetetlen, megkérdőjelezhetetlen igazságot képviselnek. Már az is bünt követ el, aki kételkedik abban, hogy ez igaz. Gyermekkorom imádságos könyvében, annak lelkítükrében benne volt vastag betűkkel - gyónás előtt kellett végigolvasnom, hogy össze tudjam szedni bűneimet -, hogy "Kételkedtem-e a hitigazságokban?", s hogy "elhessegettem-e magamtól ezeket a kételyeket"?

K.L.: A tévedhetetlenség az első jellemvonás. Mi a második?

B.GY.: Második jellemvonás: Jó kisfiúnak, kislánynak kell lennem. Majdnem ez a vallásokban a legpozitívabb mozzanat. Egy börtönt megjárt rendtársam, piarista tanár, szabadulván onnan, vasesztergályos lett és kollégái tudták: aki itt mellettük vasesztergál, az pap. Egy alkalommal az egyik kollega odamegy hozzá és mondja: Tudja, szakikám, kerül, amibe kerül, én elküldöm a gyereket hitoktatásra. - Miért küldi? - Nem akar lemenni a közértbe a tejtért.

K.L.: Nevelési eszköz az Isten.

B.GY.: Igen. Vallásban nevelkedett gyerek tudja, hogyha apukája azt mondja, hogy kisfiam menj le és hozz egy liter tejet a közértből, akkor neki ezt kell mondania: igenis, apukám, lemegyek. Akkor, amikor arról beszélnek politikusok is, hogy a társadalom problémáit nem lehet az erkölcsi sík nélkül megoldani, és nagyon is számítanak a vallások támogatására, akkor rendre ez a mozzanat jelentkezik: aki vallásos, az mégis azt tanulja a templomban a papjától, hogy rendes gyerek legyen. Ebből nem lesz betörő, nem lesz gyilkos, talán szipózni sem fog - bár ez már nem olyan biztos. Nos ez a második jellemző.

K.L.: Ez a bizonyos valláserkölc, amit a vallások különféle erkölcsöt képviselve adnak az embereknek.

B.GY.: Ez az a bizonyos fennálló társadalmi rend, amit beszélgetésünk korábbi szakaszában rendetlenségnek nevezünk. S most jön a harmadik vonása a vallásoknak. Szankcionálja a bűn intranacionalizálását. Hát ez nagyon szépen hangzik, de mondom inkább magyarul is. Nem kétséges, hogy "sehonnai bitang ember, ki most, ha kell halni nem mer". Nem kétséges, hogy bátran kell tudnunk fegyvert ragadni ahhoz, hogy a kérdések megoldásához eljussunk, s hogy az egyik rendetlenséget leválthassuk a másik rendetlenséggel. Egy igaz magyar nemesnek a haza, a vallás és a kereszténység érdekében Dózsa Györgyöt meg kell tanítani a móresre. És végül is Temesváron jól kell lakatni a lázadó parasztokat a sült Dózsának a húsával. De ugyanakkor a Dózsának a táborában ott van a Lőrinc pap, aki megmagyarazza Isten, ember, haza, vallás, Jézus Krisztus, mindenkinek a nevében, hogy a nemeseknek a disznóságait fel kell számolni, kerül, amibe kerül. A bűnt intranacionalizálják, vagy intraklasszifikálják, ha itt a klasszis most az osztályt jelenti. Mindkét táboron belül hősi erény embert gyilkolni. Talán Szent István alakjában lehet ezt a legtisztábban látni. Thonuzobát feleségestől, lovastól elevenen eltemettetni, Koppányi felnegyelni, Vazult meg- süketíttetni, megvakíttatni, hát ezek feltétlenül vallási erények. Feltétlen keresztény erények. Van erre egy összefoglaló kifejezés: a trón és az oltár szövetsége. Minden vallás abban áll fenn, hogy a hatalommal, a mindenkori meglevő hatalommal azonosítja célkitűzéseit.

A királyra kell figyelni! - mondja a vallás, s ennek fejében a király eme szöveg biztosítása céljából ad a vallás üzemeltetőinek neki birtokokat. Azért ad, hogy meglegyen az anyagi alapja annak, hogy taníthassuk az embereknek, hogy a királynak feltétlenül engedelmeskedni kell.

K.L.: Ezek szerint a vallás a tévedhetetlenséget keveri a "jónak kell lenni!" erkölcsi követelménnyel a büntető igazságszolgáltatás elve alapján: "Isten a jókat megjutalmazza a rosszakat pedig megbünteti". Ezt a vallást vetted el, mint nem Istentől valót, nem a kereszténységbe tartozót?

B.GY.: Igen. Elvetem az első jellemzőt. Nincsen nagyobb veszedelme az emberiségnek, mint az, hogy a különböző vallásokba gyűjtött emberi csoportoknak azt

tanítják, hogy birtokában vannak a tapasztalattal nem ellenőrizhető, tévedhetetlen igazságnak, mégpedig a csak nekik biztosított speciális isteni eligazítás következtében. Miért olyan nagy veszedelem ez? Azért, mert az emberiségnek a többi vallásokba gyűjtött csoportjait mind tévedőknek gondolják, és arra nevelődnek - kivétel nélkül minden vallásban -, hogy Isten csak azt fogadja el, aki helyesen gondolkodik Róla. Aki tévedéseket gondol az Istenről, az a hitetlenek csoportjába tartozik, és csak az a hívő, aki azt a tapasztalattal nem ellenőrizhető tételrendszerrel vallja, melyet náluk tanítanak. Egyértelműen mutatja az emberi történelem, hogy aki más véleményt jelent be egy-egy valláson belül, azt marginalizálják, kiutálják a társadalomból, máglyán elégetik, oroszlanok elé dobják, négyfelé vágják. És alighanem telibe találja az igazságot, aki azt mondja, hogy minden háború a saját kiváltságaink fenntartását szolgáló, vagy kiváltságokat szerezni akaró háború, - s ez mindig az Isten nevében történik.

A zsidók úgy foglalják el a palesztinoktól - 3000 esztendővel ezelőtt - a Szentföldet, hogy Mózes föltartott karral imádkozik, s Isten biztosítja, hogy a zsidóknak sikerüljön megölni a nem-zsidókat, és nem fordítva. A Zalán futásában Vörösmarty a magyar honfoglalásról számol be: ott Hadúr az az Isten, aki megacélozza honfoglaló őseink kardját. Amikor a hatalom akár belső - forradalom vagy szabadságharc, ill. ezek eltiprása -, akár külső háborút csinál, a vallás képviselői minden tőlük telhetőt megtesznek azért, hogy megmagyarázzák, hogy az ellenfél katonái a Sátán katonái. Mikor a vietnámi háború volt, akkor Spellman, a New-york-i bíboros-érsek magyarázta, hogy a Vietnámban harcoló amerikai katonák az Isten, a haza, az emberiség, az igazság stb. védelmében harcolnak. Mindezek következtében a vallás abban a formában, ahogy történelmileg megismertük, egyértelműen istentelen, jézustalan és embertelen. - Vallásellenes vagyok? Szó sincs róla! Miért? Hát azért, mert embernek lenni annyit jelent, hogy Istentől megszólítottak gondoljuk magunkat. S ez minden vallás alapértelme.

K.L.: Még visszatérnék arra, hogy a vallások hitvallásai egyfelől azért nem jók, mert tapasztalatilag nem ellenőrizhető ködöket terjesztenek, amiből semmi sem biztos, amiből kétszer kettő négy világosságú tudást nem lehet szerezni. De ez volna a kisebbik baj, mert benne van az emberben, hogy titkok után is érdeklődik. Az a nagyobbik baj, hogy a hitvallások manipulatív eszközök is. Fölhasználják a különböző hitvallásokat különféle hatalmi érdekek szolgálatában. A balkáni háborúban is három hitvallás emberei harcoltak egymással, pedig politikai érdekek voltak a mozgatók. Hatalmi érdekekért harcolnak a vallások.

B.GY.: Ha jól értem, arról szólsz, hogy a politikai erők manipulálják a vallások képviselőit. Ez biztosan így van, s én inkább úgy élem meg a dolgot, hogy a kettő mélységesen egy cég. Mélységesen az. A politikai erők a társadalmon hatalmat gyakorló személyeket jelentik;

a vallások is a társadalomra hatalmat gyakorló személyeket jelentik. Nem a hátrányos helyzetben levők azok, akik szólanak a politika világában, és a vallás nevében szólók szintén nem a társadalom hátrányos helyzetben levők köréből kerülnek ki. Akik a vallás meg a politika nevében szólnak a társadalom ügyeiről, azok csak egy sajátos munkamegosztás következtében kétfélék. Ez a munkamegosztás akkor jött létre, amikor a társadalomban kettévált a vezetési, pontosabban az uralkodási funkció. Az eredeti és egyetlen papkirály funkciója bifurkálódott: az imádságokért és gyógyulásokért felelős sámánnak a személyére és a hadvezető királynak, törzsfőnek a személyére.

De kezdetben ez a kettő egy volt: Isten segítségét leesdeni a kiváltságok megtartására és megszerzésére egyfelől, másfelől pedig a kard erejében gyakorlatilag biztosítani ezt a célkitűzést - kezdetben ez még egyetlen személynek a dolga volt. Később ez kettévált. Hogy a létrejött új helyzetben ki manipulál kit? Asztrik esztergomi érsek manipulálta-e Szent Istvánt, vagy Szent István manipulálta Asztrikot? Azt hiszem inkább Asztrik manipulálta Szent Istvánt. Asztrik ugyanis már régen tudta, hogy mi fán terem az Istennek tetsző keresztény királyság. Géza fia Vajk pedig csak nemrégiben tanulta. Manipulálják ezek egymást, és szívesen hagyják magukat másoktól manipulálni, mert mind a két esetben - Jézus szavával szólva - a gazdagoknak a világa képviseltetik, s rendre egymásra találnak, amikor éppen nem egymással verekednek.

K.L.: Szerinted tehát dogmatika meg politika vagy a vallás és a politika tulajdonképpen egy kategória, az egy valóságnak két arca: vallási köntösbe bujtatott hatalom?

B.GY.: Bármiféle konstrukciót akkor lehet fenntartani, ha azt az ember számára adott összes lehetséges módon igazoljuk és szentesítjük. Ennek az eredménye, hogy létrejön az oltár és a trón szövetsége. Azért jön létre, hogy amit javaink védelme és gyarapítása érdekében legyártott fegyvereinkkel csinálunk, azt "Isten szolgálatában" tehesük. Akármilyen is van a dogmatikánkban, azaz bármely vallásban

K.L.: A valláserkölcssel is baj van, mert ahogy a hitvallások a hatalom érdekei szolgálatában állnak, azaz ideológiát szolgáltatnak bizonyos hatalmi rendszereknek, ugyanígy a valláserkölc is - ahogy mondtad is - mindig alkalmazkodik a mindenkori társadalmi berendezkedéshez. Tehát az erkölcs vonalán is romboló a vallás.

B.GY.: Ezt mondom azzal, hogy intranacionalizálja, azaz csoportérdekekkel azonosítja az emberi etikát. Pedig az Istentől kapott emberi etika emberiség szélességű. Ezzel szemben nyugodtan lehet a GDP-m évi 5000 dollár, ha a másiknak csak 500. Nincs semmi probléma, nem kell meggyónni. Nyugodtan ledobhatom a bombát, ha a haza úgy kívánja. Nem kell meggyónni. Ez a bűn intranacionalizálása.

K.L.: Gyakorlatilag a justitia-elvet, tehát az igazságosztásnak az elvét képviseli a vallások etikája.

Ez az a bizonyos rend, ami tulajdonképpen rendtelenséget eredményez. Ezt kellene leváltani arra a bizonyos jézusi etikára, a szeretet rendjére.

B.GY.: A justitia az igazságosságot jelenti. Ez az igazságosság egyfelől hamisítatlan jézusi tartalom, mert azt jelenti, hogy neked is csak annyi juthat, mint amennyi nekem, és nekem is csak annyim lehet, mint amennyi neked. Semmi köze sincs az igazságosságnak Jézushoz, amikor ez azt jelenti, hogy az előbbi igazságosság megvalósítása érdekében: kard ki hüvelyéből.

K.L.: Tehát a szankcionáló, a megtorló igazságosság elve az, ami rossz. Ezek alapján mondod a vallást te is károsnak és rossznak. Ugyanakkor úgy tudom, hogy a vallás védelmében is kiállsz, és azt kívánod, hogy tartozzék a Bokor is valamelyik valláshoz; a vallás kebelén éljen.

B.GY.: Itt sok mindent kell pontosítani. Tekintettel arra, hogy az ember egyfelől istenviszonyt igénylő lény, s tekintettel arra, hogy az ember másfelől közösségi lény, és ezért a dolgait nemcsak magában, hanem közösségben is kívánja csinálni, ennek következtében feltétlenül szüksége van az embernek személyes istenviszonyra is, és közösségileg ápolt istenviszonyra is. Milyen más szót találunk a közösségileg ápolt istenviszonyra, mint a vallást. Ki lehetne találni valami más szót is, és akkor arról beszélgetnénk, hogy az a vallás, amit történelmileg megismertünk, az ezért és ezért nem visz Isten felé, de szükségképpen kell lenni olyan "valaminek", ami az Isten felé visz... s ezt a valamit be kellene helyettesítenünk egy más kifejezéssel, például "x négyzet per y a köbön". Dehát ennek nincs semmi értelme, mert megszoktuk, hogy a szavaknak van szótári jelentése.

K.L.: Csak az a zavaró, hogy a valláson gyakorlatilag, azt értjük amit előbb elmondtál, most pedig egy más tartalmat kellene adni ugyanannak a szónak. Ez nehézségekbe ütközik, mert ezt a pejoratív tartalmú "vallás" szót kellene nemes értelemben használni.

B.GY.: Azért vagyok kénytelen mégis ezt a rossz megoldást választani, hogy a nem pejoratív tartalomra is változatlanul a vallás szót használom, mert nem vagyok úr a magyar vagy nemmagyar nyelvet beszélő embereknek a szókincsén. Megengedve tehát, hogy erre ki kellene találni valami egyértelmű kifejezést, ideiglenesen ebben a beszélgetésben maradjunk még ott, hogy én, aki a vallásnak nagy képviselője és barátja vagyok, milyen tartalom mellett vagyok az. Egy: azt nem tudom megszüntetni és nem is akarom, hogy az ember Istenről gondolkodjék. Azt sem tudom megszüntetni, hogy az emberiségnek abban a szakaszában, amely eltelt a kezdetektől kezdve mostanáig - amikor is mi most egymással beszélgetünk - az emberek spekuláltak az Istenről, és bizonyos eredményekre el is jutottak. Kultúrtörténet, filozófiatörténet, vallástörténet, hittudományok története erről gazdag anyaggal szolgál.

K.L.: Hogy érted ezt?

B.GY.: Iskolába küldenek bennünket. Az iskolába küldés pedig azzal jár, hogy az ember ott azt tanulja meg, amit tanítanak neki. És másfajta dolgokat tanulnak, mondjuk, a Gangesz partjain meg a Mississippi mentén élők. Különböző kultúrákban éli az emberiség az életét. Ahogyan különböző az egyes népek, kultúrák táncművészeié, költészete, stb., ugyanúgy különbözőek az Istenről alkotott elképzelések is - tájak és korok szerint. Engem is, téged is beírtak szüleink az iskolába, ahol vallási kultúrához is jutottunk, illetőleg ahol fejlesztették a szüleinktől kapott vallási kultúránkat. Mindezzel azt akarom mondani, hogy az ember a maga kultúr-begyökerezettségének következtében, annak következtében tehát, hogy oda születik, ahova születik, bizonyos elképzelésekkel rendelkezik. Az a vallás, amelyről én álmodom, nem abszolutizálja azokat a különböző eredményeket, amelyekre iskoláink különbözősége következtében jutottunk. Ha én pl. a Jordán partján születtem, akkor ennek következtében a zsidó-keresztény kultúrkör Istenre vonatkozó ismereteinek jutottam birtokába. Nem utolsó, nem jelentéktelen ez az emberiség vallási eszméket termelő összességében, de nem abszolutizálható. Ahogyan nincsen fizikai tanító hivatal, hanem ha valaki laboratóriumában be tudja mutatni, hogy valami másképpen van, mint ahogy idáig gondoltuk, az Nobel-díjat kap. Ugyanígy nincsen más értékmérő a vallási kultúrában sem, mint ami az Isten által megteremtett ember képességeivel ellenőrizhető. Nincs tehát sem ötezer sem kevesebb tévedhetetlen tanítás, csak az igazságnak alázatos keresése és szolgálata. Csak ennek van ázsiója, csak ennek van becsülete.

K.L.: Hogyan éred el ezt?

B.Gy.: Nem tudom megszüntetni, hogy az emberiség ötezer különböző vallásnak a híve, tagja, neveltje legyen. Ezen nem tudok változtatni. Legkevesbé tudom megszüntetni azzal, hogy eszméim képviselésére létrehozom az ötezer-egyediket. Azért nem, mert az ugyanazon törvények alá kerül, mint kerültek az eddigiek. És ki törődik azzal, hogy az ötezeregyedikben mi van, ha az ötezer változatlanul fennáll úgy, ahogy van?! Azt szeretném, hogy az ötezer vallás mindegyike - mindenekelőtt az, amelyikben én benne vagyok, mert itt remélem leginkább, hogy hatni tudok a gondolataimmal -, fölhagyna a tévedhetetlenséggel, fölhagyna a tanítóhivatallal, mint hatósággal. Helyette megbecsülve saját hagyományában azt, ami megbecsülésre méltó, fölszabadítaná a vallásához tartozó hívőket, hogy gondolkodjanak csak bátran arról, hogy milyen az Isten, mit csinál az Isten, mit akar velünk, és hogyan akarja velünk azt, amit akar... Ugyanolyan módon, mint ahogy fel van szabadítva Ady Endre arra, hogy olyan verset ír, amelyet akar. Vallott is erről a szabadságáról:

*Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja,
Hogy tempóz Arany s Petőfi hogy istenül,
Aki király, sorsának királya.
(Hunn, új legenda)*

Azt akarom ezzel mondani, hogy nem akarhatom azt, hogy ne legyen vallás. Mert számomra ez egyet jelent azzal, hogy nem akarhatom, hogy az embernek ne legyen istenviszonya. Nem akarhatom azt, hogy az ember ne spekuláljon arról, hogy kicsoda, micsoda az Isten, és mit kíván teremtményeitől. Csak azt akarom, hogy - érintetlenül hagyva azt, hogy zsidókeresztény hagyomány, mohamedán hagyomány, taoista hagyomány, hindu hagyomány, buddhista, konfucianus, parsz hagyomány stb. - mindegyiken belül szüntessük meg az emberhez nem méltó tévedhetetlenségi igényt. Hiszen minden vallás dogmatörténete, be nem vallva is, egyértelműen mutatja, hogy állandóan visszaszorulóban van, és az emberi tudásnak a növekedésével fel kell adnia olyasmiket, amiket korábban gondolt. Nem az anti világban, csak hatvan esztendővel ezelőtt tanultam teológiát, és dogmatanárunktól megkérdeztük, szabad-e az evolúcióban gondolkodnunk, azaz, hogy az ember is az egysejtűtől indult el. Kínosan érezve magát mondta: "Szabad, szabad..., de nem illik egy katolikus teológusnak ilyesmit csinálni". Hát ma már a paphoz is illik. És nem hatvan, hanem száz esztendővel ezelőtt pedig nemcsak nem illett, hanem egyáltalán nem is volt szabad.

K.L.: Tartalmilag akarsz változást.

B.GY.: Láthatod ebből, hogy mennyire realista gondolkodó igyekezem lenni. Hagyományokba simulva elfogadom azt, hogy onnan kell elindulni minden valláson belül, ahol az a vallás pillanatnyilag van. Azt gondoljuk tehát, amit gondolunk, csak nem tévedhetetlen, amit gondolunk. Úgyhogy, ha valakinek érvei vannak arra, hogy valami másképpen van, adja elő, s mi boldogok leszünk. Úgyhogy az inkvizíció, a Hittani Kongregáció Rómában fogja összegyűjteni ezeket az új ötleteket, s ő fogja terjeszteni, hogy nézzétek, ez a katolikus testvér kigondolt valamit, amely szerint egyáltalán nem úgy vannak a dolgok, mint ahogy mi idáig gondoltuk. Ilyen módon kapcsolódom én a hagyományhoz. Ez lenne az általam képviselt vallás első pontja.

K.L.: Mi a második és harmadik?

B.GY.: A második pontjával nem sokat foglalkozom. Menjen csak le a gyerek a köztérbe a tejért, ha küldik a szülei... vagy máshová - a helyi szokások szerint. Ez a második pont úgyis függvénye a harmadiknak. Nos, ezekben az általam elképzelt és emberhez méltó vallásokban ez a harmadik pont lenne azonos. Ebben a harmadik pontban az összes vallások létrehoznák a nagy ökumenét, mert mindegyik azt mondaná, hogy nem szabad a másiktól tenned azt, amit nem kívánsz magadnak, tehát a jézusi üzenetet beleraknám az összes vallásokba. Mi címen raknám? Valahogy így: Gyerekek! Ez túlélésünknek feltétlen feltétele. Vagy elfogadjátok ezt a jézusi üzenetet, vagy Hiroshima a köbön lesz a sorsotok, s a patkányok veszik át a bolygónkon az irányítást.

K.L.: Nagy naivitás azt hiszem, ezt várni a vallásoktól, főleg akkor, amikor teljesen nyilvánvaló, hogy - csak a római katolikus anyaszentegyházra gondolok most - tévedhetetlennek mondja magát, valláserkölcseiben pedig a jókat megjutalmazó, a rosszakat pedig megbüntető Isten a mintája, tehát szankcionáló. Struktúrájában pedig egyértelműen az alá-fölérendeltséget, az engedelmeskedtetést vallja. Ha te egy ilyen vallásba, egyházba, egyházszerzetbe ezeket a "romboló" eszméket be akarod építeni, kilöknék onnan. Nem hagyják, hogy mondjad: a pápa nem tévedhetetlen, és a tanítóhivatal sem tévedhetetlen. Nem hagyják, hogy az erkölcsi elveket mindenféle Hegyibeszéd-szintű, radikális megfogalmazásokkal lecseréld. Nem hagyják, hogy az úr-szolga viszonyt, a kiváltságokat megszüntesd. Az egyházi vezetőség létét eleve megkérdőjelezed azzal, hogy olyan eszméket viszel be, amelyek jézusnak mondhatók, pálinak már kevésbé, és egyházinak, katolikusnak pedig semmiképpen sem.

B.GY.: Mondanék valamit erről a "vezetőségről". Jézus tanításában szent szó a vezető, "a vezető olyan, mint aki szolgál" (Lk 22,26). Jelzi azt a személyt, aki iránt a közösség tagjainak a bizalma megnyilvánul. A felvilágosodásnak köszönhetően a társadalom ma már vezetőt választ magának, s elcsapja azt, aki szerepét tévesztve uralkodni akar rajta. Botrány, ha éppen a valláson belül még a régi módi járja. Ki kell iktatni az összes vallásokból, hogy a vezető szerepében tetszelegessenek kinevezett személyek.

Tudom, hogy mindezzel csak súlyosbítom, amit mondtál. A megoldás módját az egyházon kívüli társadalom tálcán kínálja. Nem a pápától kinevezett személyeknek kell választaniuk a pápát, hanem azoknak, akik azt gondolják, hogy nekik pápára van szükségük. Ez elvben jelenthet egymilliárd főnyi katolikus választót. Mindezt csak azért mondom, hogy különböztessünk a vezető és az uralkodó között. Ezt a kettőt nem akarom azonos értelemben használni. Vezető csak az lehet, akit megbízunk azzal, hogy vezessen bennünket. Például a Tizenkettő azzal, hogy engedte magát kihalászni Jézus által, bizalmat nyilvánított személye iránt, s ezzel választotta őt magának vezetőül.

K.L.: Erre volna egy evangéliumi mondatom: "Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket" Ez a hierarchia ellenérve is.

B.GY.: Ez a mondat annyit jelent, hogy Jézustól indult ki a kezdeményezés. Ő sétált el a János-tanítványok előtt a Jordán partján. Ennyit jelent, és nem többet. Tény, hogy amikor Jézus megkérdezte a Tizenkettőt: "Ti is el akartok menni?", akkor voltak, akik elmentek, mások pedig azt mondták, hogy maradunk, mert "nálad vannak az örök élet igéi". Ebből jól látható, hogy Péter meg a Tizenkettő bizony választották Jézust. Minden közösség esetében kettő áll a vásár. Nincs olyasmi, hogy Jancsi választja Juliskát, de Juliska Jancsit nem. Ha csak az egyik fél választ, nem lesz belőle házasság.

Rabszolga-kereskedelem lehet belőle. Házasság akkor lesz, ha mind a ketten választanak. Isten hiába választ ki engem, ha én nem választom Őt - ebből nem lesz istenkapcsolatom, nem lesz "szövetség". Jézus hiába választja Mátét, ha az nem hagyja ott a vámot.

K.L.: Tehát választás kell, és nem uralkodó vezetők kellene, hanem szolgáló vezetők. És ezen túl mi lesz?

B.GY.: Azt mondd, hogy mindannak, amit elmondhatok, nincs semmiféle realitása. Hát "Van időm, én várhatok" mondja Babits Jónás könyvében Isten a türelmetlen (nem Kovács Lacinak, hanem) Jónás prófétának. Tudsz te arról, hogy működik most Rómában az évezredfordulót díszítendő egy Mea Culpa Bizottság? Hírlik, hogy Ratzinger szívja is a fogát miatta. Azt tervezi a pápa, hogy bocsánatot kér mindazoktól, akikkel szemben az Egyház a történelem folyamán megtorló és karhatalmi jellegű intézkedéseket foganatosított pusztán csak annak következtében, hogy megváltották, amiről meg voltak győződve. A Bizottság nem kis feladata összeállítani ezek listáját. Ha valaki azt mondja nekem - akárcsak három esztendővel korábban -, hogy ilyesmire készülünk majd 2000-ben, akkor azt mondtam volna neki, amit te nekem: hogy te milyen irreális vagy! Bízunk már az Isten által megteremtett emberben, s annak bűnbánati képességében is. Az emberben, aki akkor is az Isten képére teremtett ember, ha éppen katolikusnak született, s ha pápa lett belőle.

K.L.: Igen, erre meg azt lehetne válaszolni, hogy három évvel ezelőtt nem gondoltad volna, hogy a pápa kiad egy olyan körlevelet, amely szerint már nemcsak a tévedhetetlen dogmákban kell hinnünk, mert kötelező érvénnyel bír a tanítóhivatal nem ünnepélyes formájú, hanem nem-rendkívüli, mindennapi tanítása is. Aki pedig ezt nem fogadja el, az elítélhető és elítélendő.

B.GY.: Igen. Ez a "húzd meg, ereszd meg". Azt gondolom, hogy ez a szükségképpeni velejárója a fejtetelijére állított világnak. Amit meg előbb mondtam a Mea Culpa címén, az szükségképpeni következménye, velejárója az Isten képére és hasonlatosságára megteremtett embernek. Ez a kettő együtt adja a valóságot. Te az előbbire mondtál példát, én az utóbbira. A parti még nincsen lejátszva! Még nem alakult át ezzel a Mea Culpa Bizottsággal a vallás a jelenlegiből arra az értelemre és tartalomra, amely miatt én megtartom a vallást. Lehet pesszimistának lenni. De én nyolcvanon túl is azért akarnék élni, amiért eddig éltem: valamilyen emberi közegben dolgozni Isten álmaért. Nagyok sok erőfeszítést tettem az elmúlt évtizedek során, hogy megmaradhassak abban a közegben, amelybe beleszülettem, s amelynek lecserélésre nem éreztem nyolcvan év alatt indítást. Nem azért, mert el vagyok gyönyörödve Gertrud Le Fort módján egyházunk nagyszerűségétől. Hanem azért, mert otthon akarok lenni valahol. Ha félig kivettként és elvettként is, de otthon. Jézus sem hagyta ott Izraelt. Valahol ő is otthon akart lenni.

(1998. november)

ANTAL ATTILA

INTERJÚ BULÁNYI GYÖRGGYEL

Önt az úgynevezett szocializmusban üldözték. Nyilván mint „klerikális elemet” jobboldalinak nyilvánították. Ugyanakkor én már azt is hallottam egyházi emberektől, hogy az Önök mozgalma az egyházon belül radikális, végső soron „baloldali”. Ezek a kategóriák azonban valószínűleg nem alkalmasak az Önök mozgalmának leírására. Ebben az esetben viszont úgy kell feltennem a kérdést: **voltaképpen mi is ez a mozgalom? Hogyan jellemezhető, melyek a legsajátosabb vonásai, értékei?**

Egy dolgot a történetéből lehet a legjobban megismerni. Olyan családban születtem, amelyben meghatározó volt, hogy amikor 4-5 éves kisfiú voltam, édesapám ateista-agnosztikus, szabadgondolkodó álláspontjából – úgy, ahogy a francia konvertiták nagykönyvében meg van írva – egyik pillanatról a másikra, *action gratuite*-ként, megtért. Jött haza Dorottya utcai hivatalából, a Községi Takarékból, 1924 májusában Mester utcai lakásunkba, átment a Bakáts téren, ahol a templomból kiszűrődött az orgonaszó, bement és ott egyállító helyében megtért. Ennek következtében én kisfiú koromban egy frissen megtért édesapának a hatása alá kerültem, és azután, gondolom, minden nap, 4-5 éves kisfiú módjára hókus-pókuszoltam, miséztem, és a másfél évvel idősebb nővéremnek ott kellett térdepelni, mint ministránsnak. Utána lett jezsuita családi gyóntatónk, akihez kivonultunk babakocsistól; ott aztán meggyónt az egész család. Majd 10 éves koromban bekerültem a Piarista Gimnáziumba, ott beleszerelmesedtem a piarista életformába – és 36-ban, amikor leérettségiztem, beléptem a rendbe. Csodálatos magyartanárom volt és én is magyar-német szakos piarista tanárként kezdtem felszentelésem után, a 42-43-as évben a működésemet. A 30-as években a Pázmány Egyetemen még csodálatosabb professzorok óráit hallgathattam és közben figyeltem Szabó Dezsőre, Németh Lászlóra, Kovács Imrere, Veres Péterre. Így aztán a nagy dűlés, a „felszabadulás”, úgy ért, hogy 1945 tavaszán első dolgom az volt Debrecenben, ahova a rend helyezett, hogy ingyenes kollégiumot koldultam össze a falusi tehetségmentésben, a tehetségvizsgák által kiszűrt – ahogy Debrecenben akkor a rendtársaim mondták – „csodaparasztoknak”, mert hát világos volt számomra, hogy „a 3 millió koldus országa” türhetetlen, és fel kell emelni a magyar parasztságot, oda kell ültetni az élet asztalához, és éppen ezekre a szűz népi erőkre építve kell másmilyenné formálni a magyar jövőt. Nos, ebből érthető, hogy ekkor bizonyos érintkezési pontok voltak a parasztpárt radikális balszárnyával is, és az is, hogy Debrecenben 45 őszén is, 46 őszén is a városi diákbizottság elnökének – a kálvinista Debrecenben! – az én diákjaimat választotta meg demokratikusan a város ifjúsága, mert ennek a szellemi múltnak következményeképpen érződött valami átütő erő. Utána jött 47, a fordulat éve, és kiderült, hogy én vagyok a legreakciósabb erő Debrecen városában.

Akkor aztán eljött hozzám a MEFESZ-bizottság – az akkori kommunista ifjúsági szervezet -, mondván, hogy hát nyilatkozzam, és tagadjam meg Mindszentyt mint a magyar nép ellenségét. Mondtam, hogy ami Mindszenty nézeteit illeti, azok nem mindenben az én nézeteim, s hajlandó vagyok akár ki is fejteni, hogy mit látok másként, csak azt kérem, hogy ők is fejtsek ki ugyanabban a sajtóorgánumban, hogy ők mit látnak másképpen, mint Rákosi Mátyás, és akkor részemről semmi akadálya a dolognak. Ennek aztán az lett a következménye – és most már 48 őszén vagyunk, s már egyetemi lelkes vagyok, reggel 7-től 8-ig tartottam hetenként az egyetemisták számára teológiai oktatást -, hogy bevonult vagy 200 népi kollégista a terembe, a katedrara penderültek, és elmondták, hogy én összeszűröm a levét a reakciós Mindszentyvel, és a nép egyetemén az ilyenek semmiféle helye nem lehet – távozzak. Egy november végi-december eleji sötét hajnalban történt, és hát körülbelül innen számít az én hosszú évtizedekre nyúló teljes földalattiságom, vagy illegalitásom. Ebben a szorongatottságban, amikor a kommunisták által irányított társadalmi élet azt magyarázza, hogy senkinek sem lehet helye e társadalomban, aki nem fűjja azt a nótát, amit Rákosi Mátyás közvetlenül Moszkvából jövő áttétellel diktált nekünk, jutok tehát el az evangéliumhoz, közelebből ahhoz, hogy szemben Rákosi Mátyással és szemben egy 1700 esztendőes keresztény múlttal, *szemben e két mozgalom, a kereszténység és bolsevizmus közös vonásával, hogy tudniillik úgy kell az emberiség dolgait rendbe tenni, hogy megtaláljuk a bűnösöket és aztán elnászpángoljuk őket, azaz hogy felszámoljuk – Jézus azt mondta: szeressétek az ellenségeket!* Ekkor kezdek rájönni, hogy ez Jézus részéről nem jámbor duma, hanem végiggondolta, hogy az emberiség ügyei rendbetételének ez az egyetlen lehetséges alapja. És mindaz, ami a magyar társadalomban Bulányi-jelenségként, vagy Bokor-jelenségként ebben a félszázadban adódik, az abból ered, hogy barátaimmal együtt következetesen végiggondoljuk: ettől eltávolodva minden zsákutcába és tragédiáról tragédiába jut. Tehát a verekedés ördögi körét egyszer végre meg kell törni. Azt hiszem erről van szó.

Tehát önben a sztálinizmusnak a tapasztalata erősítette fel azt a gondolatot, hogy az egyházban is rossz tendencia az, ami működésének a türelmetlen oldalát képezi, s ami köztudottan, mondjuk, az inkvizícióban nyilvánult meg? Szóval ez a tapasztalat kellett hozzá, vagy ez önnek már korábbi gondolata volt?

Egy sokkal közelebbi, a XX. századi magyar társadalom adta magyar tapasztalat indított erre. Láttam, hogy az egyház legjava erőinek részéről történő reformkísérletek annak érdekében, hogy ne három millió koldus országa legyünk, megbuktak az állami hierarchián, és még sokkal inkább az egyházi hierarchián. Az a furcsa érzésem támadt Rákosi Mátyás terror-Magyarországában, hogy *még ezek is inkább*

akarnak valamit, mint mi, a katolikus egyház! Mondom, a Rákosi terror-Magyarországában volt ez az érzésem, és egy önérzeti, s ezen keresztül identitás-problémába kerültem. Hogy lehetek én egy – nemcsak a Rákosi Mátyásnak a szemében, hanem az *én megítélésemben is* – „reakciós” intézménynek, a társadalmi problémákat valójában meg nem oldó intézménynek a képviselője, amikor bennem elevenen él, hogy csak a legkülönb eszme elkötelezettje lehetek, és ezért nem vállalhatom semmiféle megfontolásból, hogy egy másodhegedűs társaság tagja legyek. És ez az az időszak, amikor lázasan kutatok azután, hogyan is lehet az én Istenhívó, Istenben gondolkodó, Istenhez ragaszkodó és Jézus Krisztus nevét emlegető alapállásomból a legkülönb éneket énekelni. S itt, az evangéliumnak ebben a mondatában találok meg azt a lehetőséget, hogy továbbra is az maradhassak, aki voltam, de úgy, hogy a legkülönb éneket, az igazi reménységet nyújtani tudó éneket tudom énekelni. Szóval a XX. századi magyar társadalmi nyavalyák határoztak meg engem!

És ebből tulajdonképpen mi volt az – említette, hogy a parasztpárti írók hatása, de személyesen mi az -, ami emberileg mozgósította? Mi volt az, amit ebben – tehát a parasztság felemelésében és egyáltalán a viszonyok megváltoztatásában – döntő teendőnek gondolt, és miért?

Azt hiszem, hogy ha igazán beleások abba, ahogy az egész megszületett, akkor el kell jutnom ahhoz a gondolathoz, amit a Szekfű Gyula által szerkesztett kötet fémjelez – 39-ben jelentette meg a *Magyar Szemle* kiadásában -: „Mi a magyar?” Nemzeti hivatástudatunk kérdését veti fel a 30-as évek Európájában. A legtisztább humanizmust képviselő személyek is, mint Babits Mihály vagy Prohászka Lajos, úgy érezték, hogy ennek a népnek, nemzetnek is el kell foglalni az őt megillető, szellemileg méltó helyet a népek családjában. Én mint gimnazista abban nevelkedem, hogy vissza kell szerezni Nagy-Magyarországot, mert a trianoni sebünk kibírhatatlan. Mint egyetemista abban nevelkedem, hogy nemcsak az a gondunk nekünk, hogy el van szakítva tőlünk a magyarság több mint egyharmada, hanem az is gondunk, hogy az el nem szakított kétharmad *odaülhessen az élet asztalához*. Tehát az egész abból indul ki, hogy én a magyar társadalom problémáját akarom megoldani, ezen a mondjuk Babits neve által fémjelzett humanista alapon (mondhatnám ehhez Németh Lászlót is, akiben már összefonódik a humanista vonal és egy nem irredenta, nem sovinizta, de erőteljesebben nemzeti vonal). És a 40-es évek végére ez a babitsi és, mondjuk, Németh László-i és talán még Sinka nevével fémjelzett vonal bukik el politikailag a kommunisták terrorja alatt. Érzem hogy ezzel a terrorral nem tudom Sinkát és Németh Lászlót és Babitsot ütköztetni, előveszem hát Jézus Krisztust, aki már nem nemzeti ügyszóhoz szól hozzá, hanem ugyanolyan egyetemes emberi szélességgel szól, mint amilyen emberi egyetemes szélességgel szól a *Kommunista Kiáltvány*.

Így jön ki aztán az a végeredmény, hogy a *Kommunista Kiáltvány* minden újdonságával együtt szakállasan régi, és követi az egész nagy-konstantini kereszténységet, amennyiben a problémáknak a megoldását mindkettő abban látja, hogy ezeket és ezeket kell bitófa és haláltáborok segítségével felszámolni az emberiség érdekében. Jézus Krisztusnak van koncepciója akasztófák és haláltáborok nélkül is.

Az a része a gondolatnak, amit úgy fogalmaz, hogy „odaültetni az embereket az élet asztalához”, vagy ennek legalábbis egy része, egyfajta szociális gondolat, egy szociálisan igazságosabb társadalom eszménye; és én úgy gondolom – ebben talán egyet is értünk –, hogy egy humanista gondolkodásban ennek feltétlenül részt is kell kapnia. Ma az önök közösségében, a Bokor bázisközösségben ez a gondolat miképpen van jelen?

Az elmúlt évtizedek során bennünket a következő gondolatok határoztak meg. Nem lépünk be a pártba, és nem járunk presszóba titkosrendőrökkel beszélgetni, aminek következtében nem fogunk felülérvényesülni, és érvényesülni sem fogunk, csak alulérvényesülni. Amit nem éltünk át bajnak, mert Jézustól azt tanultuk, hogy a felülérvényesülők biztosan nem tudnak Isten Országát csinálni, és az érvényesülők sem. Bibliái kategóriákkal élve, sem a farizeusoktól, sem a szaduceusoktól nem remélhető semmi sem. Az „*amhaarectól*”, azaz a föld népétől, az alulérvényesülőktől várható valami. Ez egy.

Kettő: a nagy szövegek mellett itt valójában nemzethalál van folyamatban. A születési átlag ugyanis az évi 24 ezrelékről lezuhant évi 12 ezrelékre. Természetes ez ott, ahol a nóta az, hogy az apa és anya dolgozzék, mert nem lehet egy nőről három bőrt lenyúzni! A következő pedig az volt, hogy mi megmutatjuk, hogy egy fizetésből is lehet nem egykét és nem kettőkét nevelni. Elfogadtuk azt a tételt, hogy a magyar társadalom egészségi szintje mellett 2,7 gyerek szükséges a társadalom fennmaradásához. 2,7 gyermeket szülni nem lehet, tehát 3 gyerek szülése és felnevelése, ez a tisztességes etikai norma. Életfogyasztás mellett, jövőfogyasztás mellett ki érezheti magát tisztességes embernek? De ez pusztán tisztességetikai norma, mi pedig nem tisztességetikai normával, hanem Jézus normájával dolgozunk, tehát ennél valamivel többet kell csinálni annak, aki Jézushoz tartozik, azaz négy gyerek alatt nem illik megállni. Ez olyan természetes dolog lett, és annyira beleszoktak ebbe az asszonyok, hogy négynél sem álltak meg. És ezt nem azért csinálják a mi asszonyaink, mert ez társadalmi kötelesség, és a nemzethaláltól meg akarunk menteni egy társadalmat. Ott lehet ez a tudat egy hátsó rekeszében, de hadd idézzem a most 37 esztendő Zsíké-nek a szavát, aki a 13. gyermekét várja, és azt mondta egyszer ezzel kapcsolatban, hogy „én vagyok a világ legönzőbb asszonya, mert nem bírom ki, hogy ne legyen nekem állandóan egy kisbabám”. Élni jó, és csókolni jó, és ölelni jó, és új életet magamhoz szorítani jó. Az említett alapállásból – ez a természetesebb világ. Nincs kedvük

abbahagyni. Egyszer járt nálam egy újságíró, előkerült ez a kérdés, és azt mondta, hogy ez lehetetlen a mai körülmények között. A már megszűnt *Dátum* újságírója volt, amely lapban szombatról szombatra volt egy teljes oldalas cikk: „*És Ön kire kíváncsi?*” címmel. Tudniillik az interjúalanytól kérdezték. Akkor éppen én voltam az interjúalany. Most már tudok válaszolni, mondtam néki – a beszélgetés elején tette fel a kérdést, s akkor még nem tudtam, hogy kire vagyok kíváncsi –, hát menjen el ahhoz a barátomhoz, akinél éppen most várják a tizenkettediket, és ott nézze meg a saját szemével, hogy fel lehet-e egy fizetésből 12 gyereket nevelni. Ez volt talán a második vonás.

A harmadik pedig az, hogy kerül amibe kerül, de mindenfajta ölést, az embergyilkosság dolgában tett engedményeket ki kell irtani a földről. A fajgyilkosságot, amelyet az állat nem ismer. Jézus az ölést az emberi társadalom legsúlyosabb nyavalyájának mondta, és valóban ez a gyökér-probléma. Az, ami most Jugoszláviában történik, egy kétezer esztendő keresztény félrevelésnek a következtében is lehetséges, mert a megkeresztelt görögkeleti vagy római katolikus vagy kálvinista úgy tudja, hogy az egészen rendes dolog, hogy ha hív a haza, akkor megyek embert gyilkolni. Mi ennek egy hatalmas nemet monduk.

Más. A nagy társadalmi sírások közepette, hogy milyen szerencsétlen nemzet vagyunk, hogy nem a nyugat-német, vagy az Egyesült Államok-beli életszínvonalon élünk, hanem kénytelenek vagyunk a Kádár-Magyarországon, annak gazdasági nyomorában élni, erre a válaszuk ez volt: „Ide figyeljete, itt van egy egyenes, öt és félmilliárd ember hosszú ez az egyenes, itt a balszélén vannak a legszegényebbek, és itt vannak az USA-nak a multimilliomosai a másik végén; hát vegyétek tudomásul, hogy ez a nyomorúságos Kádár-Magyarország a jobb szélén van, az utolsó 500 millióban. Tőlünk balra van 5 milliárd szegényebb. És hogyha mi hiszünk Jézus Krisztusnak, aki azt mondta, hogy a nagy elbírálás azon az alapon történik, hogy „éheztem, és ennem adtatok”, illetve „éheztem, és nem adtatok ennem”, mi minden kicsiségünk és erőtlenségünk mellett, elvileg nem helyezkedhetünk más álláspontra, mint hogy az ennek az 5 milliárdnak a bal szélén lévő 2 milliárd éhezőt meg kell etetni, és oda kell ültetni az élet asztalához. S ha ezt nem tesszük, akkor mondhatjuk ugyan a Miatyánkot, meg járhatunk templomba, meg áldozhatunk, de elmegyünk Jézus Krisztus mellett, aki azt tanította, hogy „ha nem eteted meg az éhezőket, az annyit jelent, hogy engem tagadtál meg”. Alapszabály, hogy úgy kell gazdálkodni, mintha a fizetésem 90%-át hoztam volna csak haza. A 10 százalékát pedig el kell juttatni az éhezőkhöz, vállalván azt is, hogy a Kádár-Magyarország ezt forintkijárlásnak fogja minősíteni. Többet lehet, ennél kevesebbet nem illik adni.

Ez nagyon rokonszenves felfogás, de hát az nyilvánvaló, hogy az így gondolkodó emberek egyelőre kisebbséget jelentenek a társadalomban. S akkor nyilván nem tudják ezt a mérhetetlen szegénységet, a világ szegénységét kompenzálni. Erre az ellenvetésre mit lehet válaszolni?

Azt, hogy az ellenvetőnek teljes mértékben igaza van, de nem abba pusztul bele az emberiség, hogy nem tudjuk megoldani a felmerülő problémákat, hanem hogy *remény nélkülivé* válunk, hogy nincsen igazodási pont. Vas Istvánnak van egy verse, a Katakombák című, amelyben megfogalmazza ezt: „Unt cirkusz, vas szabály”. Ágnes, a vértanú, katakombájában arra gondol, hogy majd előbújnak a katakombából, és akkor égni fognak a máglyák. Tehát az a társaság, aki oroszlánokkal verekedett a római nép szórakoztatására, kijön a katakombából, kezét fog a Nagy Konstantinnal, és meggyújtja a máglyát azok alatt, akik másképpen gondolkodnak. Reménytelenné vált az emberiség. A XX. században ezért tudott végigpusztítani a sztálini-hitleri örökség az emberiségen, mert Isten hatékony szava az egyházon keresztül nem jutott el az egyház által felnevelt európai társadalomhoz, mert hát „siralomvölgyről” beszéltek nagyhasú papok. Meg arról, hogy „Jézus is megmondta: szegények mindig lesznek veletek, s marad megoldásnak a mennyország”. Hát e bűnös és nem jézusi szónoklatok következtében tudott megnőni a „keresztény” Európában az a gondolat, amelynek a lényege, hogy felakasztunk minden kapitalistát, elszedünk mindent, és akkor jön majd a mennyország. Gondolkodásunk számára teljesen világos, hogy az, hogy ezer Bokor-tag elküldi a Harmadik Világba a maga Kádár-magyarországi jövedelmének 10%-át, ez még csepp sem a tengerben. De szavunkkal, és ezzel a csepp-sem-a-tengerben magatartásunkkal azt mondjuk „de kérem, *van* megoldás, igenis van megoldás!”. A megoldást felkínálókat le lehet eretnekezni, be lehet őket csukni a börtönökbe – aszerint, hogy hát egyházi hierarchiákról van szó, vagy állami hierarchiákról – de mi azt mondjuk, hogy van megoldás. Tessék ezt megcáfolni. Ti, akiknek csak minősítés-cáfolataitok vannak, és érveitek nincsenek. Ez az emberiség történeti tapasztalatai alapján a győzelem záloga. Azok győznek eszmeileg, akikkel szemben érv nincs, csak pofon és gumibot. Mi semmi mással nem kecsgetjük magunkat, csak azzal, hogy egy olyan egyházat képviselünk, amely újra igazodási pont lehet az emberiség számára, ugyanúgy, ahogy az első három században igazodási pont volt. Semmi több.

Őn tehát azt mondja, hogy a legtöbb, amit az ember tehet, az a példamutatás, és hogy ez feltétlenül eredményre is vezet.

Logosz és példa. Világos beszéd, és azzal harmóniában lévő tett.

Lett volna egy olyan kérdésem, hogy az Ön egész élete és az Ön által vezetett közösség melyeket tartja a legfőbb és legfontosabb erkölcsi elveknek? De hát ez idáig körülbelül ki is derült. Úgy módosítom tehát ezt a kérdést, hogy tulajdonképpen mi kell ahhoz, hogy egy életről elmondható legyen, hogy az erkölcsös élet?

Nem hazudni. Mindig azt mondani, amit gondolok, és sosem gondolni azt, hogy belemegyek a hatalom által kívánt hazudozásba, mert én olyan okos és ügyes gyerek vagyok, hogy majd átverem őt. „Lépünk be a pártba, mert a párt majd olyan lesz, mint azok, akik abba beléptek.” Elhatárolni magunkat a hazudozástól és az ön becsapástól. Ez az erkölcs. Nem gondolni azt, hogy az emberiség problémáit meg lehet oldani azzal, hogy rábírom, kényszerítem a társadalmat, hazudja azt, amit én megoldásnak gondolok, vagy hazudok. Az emberiség eddigi történelmét azzal a képpel vázolhatnám fel, hogy mindenki egy pisztolyt tart az előtte levő embernek a tarkójára: „Ha élni akarsz, fűjd azt a nótát, amit én is fűjök, mert az én tarkómon is ott van a pisztoly, és nekem is megmondták, hogy melyik nótát kell fűjnom”. A római katolikus egyház 1870-ben, az első vatikáni zsinaton tévedhetetlennek állította magát. A francia forradalom után a XIX. század első felében a Bourbonokat restauráló francia romantika az államhatalomról filozofálta ki, hogy az tévedhetetlen. Az az erkölcstelenség, ha nem engedem meg az embertársamnak, hogy kimondja, amit gondol. És minden etikai magatartásnak van egy lételméleti alapja. Hát az a legsúlyosabb lételméleti tévedés, hogy van egy okos ember, és erre az egy okos emberre kell figyelnie mindenkinek. Ez azért súlyos lételméleti tévedés, mert Isten nem az egy okos emberbe írta bele a maga arcát, hanem az EMBERT teremtette a maga képére és hasonlatosságára, és minden egyes ember születésénél fogva az Isten lelkét hordozza. Erkölcstelenség számomra az az alapállás, hogy „le van hányva, amit te gondolsz, mert én vagyok az Isten közvetítője, tehát azt kell gondolnod, amit én gondolok”. Ennek az abszurditása számomra naponkénti tapasztalat. Mert a kisközösségekben mi nem engedjük meg az ilyen „okos ember” kialakulását. Az „okos ember”, úgy alakul ki, hogy én mondok egy tételt, erre valaki mond valamit, erre én visszaveszem a szót, és a két okos elkezd egymás között vitatkozni, a többiek pedig csendben maradnak. A mi technikánk az, hogy ha én mondok valamit, akkor vagy erre megy a kör, vagy arra megy a kör, és amíg – ha mondjuk, nyolcan ülnek a körben – az én hét barátom el nem mondja a magáét, és nem teszi hozzá azt, hogy „pont”, addig nem szólal meg a következő; és én, ha nyolcan vagyunk, csak kilencedikként szólhatok másodsorra. Az össze-vissza beszélgetésekből nem jön ki semmi, két ilyen kör után azonban az adott kérdésben, ami ennek a nyolc embernek a fejében van s ami abból kijöhet, az kijön. Sík Sándor, az egyik nagy nevelőm, az egyik versében azt mondta, hogy ő sarumegoldó templomi

tisztelettel lép be a második Á-ba, magyar nyelvtanórára. Ez a sarumegoldó templomi tisztelet a másik ember iránt, aki szintén Isten képére és hasonlatosságára teremtett, és aki, ha nem akar hazudni, el tudja nekem mondani, amit ő látott meg az Istenről, az emberről a kettő kapcsolatáról, valamint ember és ember kapcsolatáról. Gyökerében erkölcstelen az, ha kényszerítem a másik embert, hogy azt mondja ki, amit nem gondol – és azt hazudja, hogy azt gondolja, amit én rákényszeríték. Úgy kényszerítem rá, hogy „megdöglesz, kikerülsz az állásodból, az elepi juhistaállóban végzed, ha nem fújod az én nótámat”. És nem tudom, vajon az egyházi hierarchiák vétenek-e ez ellen többet, vagy a világi hierarchiák? Minden hierarchia úgy alakul ki, hogy elhiszi, hogy abból van az üdvösség, ha valaki fújja azt, amit az okos mond. Ez az erkölcstelenség gyökere.

Ebben a rendszerezésben, ahogyan Ön most az erkölcsöst és az erkölcstelenül különválasztotta, tulajdonképpen másodlagosnak tűnik az, hogy valaki vallásos-e, vagy sem. Tudniillik az, hogy őszinte legyen az ember, hogy humánus legyen az ember, hogy toleráns legyen az ember, nem feltétlenül kötődik a valláshoz. Erről mi a véleménye?

Számomra az erkölcsi választóvonal nem ott húzódik, hogy hiszel-e Istenben, vagy sem. Hanem: hazudsz vagy nem hazudsz? Tudsz csendben maradni, vagy nem tudsz csendben maradni, és csak beszélsz? Találkozol-e tehát ateistaként vagy agnosztikusként vagy vallásosként lelked istenével a csendben? Elhatározod-e, hogy azt fogod mondani, amit gondolsz, vagy készségesen hazudod végig mindazt, amit kívánnak tőled, annak ellenében, hogy több forint kerüljön a zsebedbe? Ez az erkölcs-nem-erkölcs kérdésének a vízváltatója, nem az, hogy vasárnaponként eljársz-e a templomba, vagy sem. Valójában az Istenben hívő embernek volnának jobb esélyei arra, hogy erkölcsös legyen, mert az Isten-hiten belül alakultak ki csendre-nevelő iskolák. De ez csak olyasmí, hogy valójában úgy illenek, hogy az Istenben hívő emberek adnák ezt az erkölcsi elíteltet. De a tapasztalat ezt nem támasztja alá. Mégpedig azért nem, mert a vallások nem arra nevelnek, hogy találkozzál az Istennel és halld meg az ő hangját, hanem hogy „ja, én tudom, hogy mit mond az Isten, te azért imádkozzál, hogy elmélyítsd magadban az Istennek azt a válaszát, amit én előre megmondok neked”. És ezért aztán egyáltalán nem biztosíték, hogy templomba jársz és erkölcsös ember léssz. Esetleg templomba jársz, és csak „klerikális ökör” leszel ennek következtében. A klerikális ökör és a nem vallásos elvtelen gazember között az a különbség, hogy a nem vallásos elvtelen gazember dehogyan hiszi azt, hogy a Rákosi Mátyásnak igaza van, hanem azt tudja, hogy azt kell hazudnom, amit a Rákosi Mátyás mond, mert ennek fejében tehetek vajjat meg tejfelt a kenyereimre. A klerikális ökör pedig elhiszi azt, hogy az ő vallási társulatának a mindenkori előjárója lenyelte az isteni bölcsességet. Tehát ő Istentől megkívánt

engedelmességi aktust gyakorol a mindenható Atyaúristennel szemben, amikor azt a nótát fújja, amivel neki a maga felekezetének előjárója elibe állt. Megnyomorított ember a vallásos ember, nem egyszer pedig a vallásos embernek kellene lennie annak, aki az Istennel találkozás technikáját elsajátítja; ebbe csak belezavar az, hogy az Istennek a hangját egy másik ember képviseli, és nem ő hallja belülről.

Ha megenged egy személyes megjegyzést: ami a számomra a leginkább távolálló a vallásos magatartásból, az éppen az, hogy érzésem szerint az „alázat” eszménye szemben áll az ember méltóságának ideáljával.

A napokban megmutatott nekem valaki egy levélkét, amelyet egy vatikáni Monsignore írt egy velünk szimpatizáló személynek, aki azt írja, hogy persze a Vatikánban is tudják, hogy a magyar katolikus egyháznak ezt a Bulányi- vagy Bokor-problémáját meg kell oldani, de ahhoz, hogy lehetséges legyen, az szükséges, hogy a Bulányi atyában legyen készség és alázat. Nos, amit a vallások alázaton értenek, abból bennem nincsen semmi. Mit értenek alázaton? Azt, amit az előbb elmondtam. A „Bulányi atyában alázatnak kellene lennie”, annyit tesz, hogy el kellene jutnia oda, hogy azt vallja, amit a mindenkori egyházi vezetők, akár a Rákosi Mátyás idején, akár a Kádár idején, akár a mostani poszt-kádári alapállásukban mondanak. Nahát ebből az alázatból bennem nincsen semmi. Jézus számára az alázatnak megfelelő akármi, illetve az Új-szövetségen belüli görög szó, az a „tapeinosz” volt, semmi köze sincsen ahhoz a tartalomhoz, amit a vallások alázat néven emlegetnek. Valami egészen más. Mit jelent, ha Jézus Krisztus azt mondja, hogy „nézzetek reám, mert az én szívem az alázattól meghatározott”? Ez az alázat nála annyit jelent, hogy mondhat a Kajafás, a Nagy Tanács, az írástudók, a törvények magyarázója, a farizeus, a szadduceus akármit, én maradok a meghallott isteni hang mellett, még akkor is, ha olyan picivé teszten engem, kicsivé, alacsonnyá, hogy a történelem szemétdombjára hajtottak engem a Golgotán. Aki hajlandó a maga meggyőződéséhez hűségben elviselni azt, hogy a mindenkori hatalom ilyen picivé, ilyen alacsonnyá teszi, az az alázatos ember. Ha a meggyőződésemhez hűséggel maradok akkor is, ha leköpnék, ördöggel cimborálónak, eretneknek mondanak, ahogy a mindenkori prófétákat és így Jézust is a világi és vallási urak rendre minősítik, ez az alázatosság. Ezt a jézusi szent szót csavarják el éppen az ellenkező tartalomra Jézusnál az alázat – hűség a meggyőződéshez. Náluk pedig az alázat a mindenkori hatalmi paktumokat megcsináló világi vagy vallási uraknak nyújtott engedelmeskedés. Nahát ebből bennem valóban nincsen semmi sem.

TÉGLÁSY FERENC

A KÉZFOGÁS-KONFERENCIA ÉS AZ ARANYMISE UTÁN...

T.F.: — Két szép nap után, két felemelő nap után vagyunk. Aranymiséje egyszer szokott lenni egy papnak. Gyurka bácsi, hogy érzi most, miről szólt ez a két nap?

B.Gy.: — Kicsit nehéz ilyenkor megszólalni. Először is könnyíteni szeretnék magamon azzal, hogy tegezlek. Megkérlek, te is tegezz engem. Ilyenkor az ember egy kicsit meg van hatódva. Miről is szólt ez a két nap? Reményről abban, hogy van megoldás. Gondolati síkon is van megoldás és gyakorlati síkon is van megoldás. Talán a dolgok sokkal egyszerűbbek, mint ahogy akár teoretikus, akár praktikus síkon megmutatkoznak. Közhely lett a schumacheri szó, hogy „*a kicsi a szép*”. Akármilyen is a helyzet a nagyvilágban, ha Jancsi és Juliska találkoznak, és Jancsi úgy viselkedik, ahogyan azt Juliska mindig álmodta, s a Juliska úgy viselkedik, ahogyan azt Jancsi mindig álmodta, akkor abból élet lesz. Akkor abból gyerekek fognak születni, és az élet továbbmegy. Ady Endre egyszer azt mondta, hogy hiszek az ember szépebe szőtt hitében. Lehetetlen, hogy az Isten fusermunkát végzett volna. Hogy szükségképpen atomhalálban meg a bioszféra pusztulásában kell ennek az ügynek végződnie. Ha elkezdünk egy kicsit gondolkodni és hajlandók vagyunk egy kicsit csendben maradni, akkor bárki rájöhet arra, amire a mi Urunk Jézus Krisztus is rájött. Én nem tudok döntené az emberiség számára abban a kérdésben, hogy Ő ki volt. De az reánk maradt, hogy 40 napig csendben maradt, és én azt hiszem, hogyha csendben maradunk, akkor egyszer úgy érezzük, hogy el kell indulni és el kell mondani, hogy van megoldás. Azt hiszem, hogy aki ezt a két napot velünk együtt eltöltötte, abban valami kis reménysugár azért megvillant, hogy talán lehet úgy élnünk, ahogy a szíve mélyén minden ember érzi, hogy élnie kell. És élnünk kell. Azt hiszem, hogy ez volt ez a két nap.

T.F.: — A Bokornak gondolkodnia kell. Azt is kérdezhethetném, mi lesz a Bokorral?

B.Gy.: — Talán nem jelentéktelen dolog az, hogy mindig ellenálltunk annak a kísértésnek, hogy valahol bejegyeztessük magunkat. Meg még annak is, hogy magunk fölírjuk egy lapra, listába, hogy kik tartozunk ide. Mintha erre nem volna szükség. Mintha a Bokor egy olyasfajta kísérlet lenne, amit a Bokor név nélkül ugyanígy lehet csinálni. Mi nem akarjuk, hogy a

Bokorba „belépjen” az egész emberiség. Mi azt gondoljuk, hogyha kapunk a történelemtől egy kis prést, amely leállít bennünket és elveszi tőlünk a lehetőséget, hogy rohanjunk a pénz, az érvényesülés és a nagyság után, amikor ezt megkapja egy személy vagy egy társadalom, akkor ott elindulhat az a lélektani, nem csoda, hanem lélektani törvényszerűség, ami, azt hiszem, Jézussal is megtörtént. Most a kérdés másik fele, hogy mi lesz a Bokorral? A Bokor sorsa rajtam, a másikon, a harmadikon és a negyediken fordul. Rendkívüli és csodálatos dolgokat nem tudunk csinálni. De most, ha hazamegyek, akkor e nagy nyomás után elhatározom, hogy holnap időben fel fogok kelni és imádsággal fogom kezdeni a napot. És összeírom, hogy mi az, ami legsürgősebben elintézendő, megírandó. Helytállni. Azt, amit itt a végén mondtam, hogy megköszönni nem tudom nektek, amit csináltatok, azt tudom mondani, hogy hálaából igyekszem tisztességesebben viselkedni. Mit jelent ez részemről, hogy igyekszem tisztességesebben viselkedni? Tenni a dolgomat és megfelelő modorban tenni a dolgomat. Talán csak annyi, amennyi kell ahhoz, hogy egy házasság tovább funkcionáljon, és eljussanak az aranylakodalomig, válás nélkül. Én azt hiszem, hogy ezen fordul a Bokor sorsa. Ne unjuk meg! Mit? Hát rajta lenni, hogy rajta legyünk. Hogy ne maradjunk nagyon alatta annak az álomnak, amit az Isten megálmodott rólunk, amikor megteremtett. Valami ilyesmit.

T.F.: — Gyurka bácsi, engedd meg, hogy egy nagyon intimet kérdezzek: ma este hogy fogsz imádkozni? Mit fogsz mondani Istennek?

B.Gy.:— Ha ma este eljutok az ágyamig, akkor összesen a három éves koromban tanult imádságot fogom elmondani: Én édes Istenem, hálát rebeg lelkem, hogy egész napon át úgy szeretted engem. Bánom sok vétkeimet, szent Fiadnak vére mossa meg szívemet és így tovább, és semmi többet, és el fogok aludni egy fél Eunoctinnal.

T.F.: — Van-e megoldás a püspöki kar neheztelésével, kizárásával szemben? Lehetséges-e, hogy a Bokrot befogadják? Lesz-e kézfogás?

B.Gy.: — Azt hiszem, semmiféle remény sincs reá, mert nem tehetem meg, hogy bűnbánatot tartsak amiatt, ahogyan viszonyultam ahhoz, amit a szovjet megszállás eredményezett. A magyar hierarchia függvénye a vatikáni hierarchiának, és ez a vatikáni hierarchia úgy gondolja, hogy helyes úton járt, amikor XXIII. János kezdeményezésére nyitott a Szovjetunió felé, és elindult az a tárgyalás, amelyiknek eredményeképpen 64-ben a Vatikán részleges megegyezést kötött, aminek az lett a következménye, hogy egy teljes nietzschei

„Umwertung dér Werte”, egy teljes értékcsere jött létre: aki korábban hős volt, az egyszerűen engedetlené lett, s aki korábban engedetlen volt, az egyszerre engedelmessé lett. Én nem csináltam meg ezt a fejem tetejére állást, s ennek következtében én engedetlené lettem. Friedrich Heer, egy német, már meghalt kortársunk vastag könyvekben elmélkedett az egyház Hitlerrel szemben tanúsított magatartásáról. Ez a magatartás ugyanaz volt, mint amit XXIII. János a szovjet kommunizmus felé kezdeményezett nagyobb bajok elkerülése érdekében. A Vatikán akkor is valamiféle megegyezést hozott létre. Ez a Friedrich Heer azt mondta, hogy a Szentlélek Úristen akkor mélyen elhagyta az egyház hierarchiáját. Ha majd elkövetkezik egy olyan idő, amelyikben megfogalmazódhatik, nem a Bokor részéről, hanem mások részéről, hogy a Szentlélek mélyen elhagyta az egyházat akkor, amikor rátért arra az útra, hogy a pártállam számára megbízható személyeket emelt az egyház élére és mintegy a pártállam kegyéből lehetett olyan vallási életet produkálni, ami annak céljait nem zavarta... Ha egy ilyen jellegű változás következik be, akkor lesz képes egyházam hierarchiája a Bokor megítélésében módosítani. Ehhez azonban jelentős politikai változásra van szükség. Nemcsak rendszerváltozásra, hanem személyváltozásra is. De ezt a változást nem óhajtja sem Washington, sem Moszkva, sem Tel-Aviv, sem Róma, senki. Ezért aztán reálsan nem számíthatok arra, hogy az én életemben a hierarchia megítélésében valami változás történjék. Jobb kellemesen csalódnai, mint türelmetlenül várni, hogy na most már, na most már. Annál is inkább, mert ha türelmetlenül várunk valamit, akkor előbb-utóbb csínálunk egy elvtelen lépést.

T.F.: — Nem igazán időszerű a kérdésem, de most, hogy felmerült, hogy a „Te életedben”... Lehet, hogy nélküled megpróbálják elfogadni vagy elfogadják a Bokor-közösséget, mint a katolikus egyház részét? Vagy annyira személyedhez van kötve?

B.Gy.: — Ezt nem látom világosan, mert egyfelől igen, másfelől nem. Igen, mert a Bokornak minden más papja működési engedéllyel rendelkezik, még a nyugdíjas és a kényszernyugdíjas is. De amint hallhattad a majdnem legutoljára megszólaló plébánosunknak a szavát, nincs utánpótlás. Nincs papi utánpótlása a Bokornak. Ha valamelyik gyerekünk, a Bokor családokban felnőtt gyerekek közül valaki bemenne a szemináriumba, hát lebukna pillanatok alatt. Ha elmondaná, hogy hogyan gondolkodik.

T.F.: — Ráismernének?

B.Gy.: — Igen, ránk ismernének, a Bokorra ismernének. Tehát az én halálom, az csak annyit

jelentene, hogy én nem vagyok, de a Bokor-irodalom elfogadhatatlan. Semmiféle katolikus folyóiratban nem tudunk megjelenni. A mi könyveinket hiába adjuk ki saját pénzünkön, a katolikus boltok nem fogadják el. Ha nekem valami publikációs lehetőségem van, akkor az a Magyar Nemzet, a Pesti Hírlap, a Népszabadság és így tovább. De sohasem a Vigília vagy az Új Ember.

T.F.: — Ámde a Bokorban is szükséges, hogy legyenek papok. És ha nincs utánpótlás, akkor ez komoly veszély, legalábbis laikusok és a papok egy meghatározott arányára jó lenne odafigyelni. Úgy gondolom, hogy azért a Bokor sem lehet meg pap nélkül. Vagy meglehet?

B.Gy.: — El kell most mesélnem valamit neked. Január első felében Lyonban voltam egy konferencián, 12 európai ország küldöttei voltak ott képviselve. A konferencia immár negyedik konferencia volt, évenként találkozik *Jogok és szabadságok az Egyházban* címmel. Az irodalmukat is hozták. Amikor megismerkedtem az ottlevőkkel, nehéz helyzetbe kerültem: „Hát ti csak úgy elmélkedtek arról, hogy mit kell csinálni, de nem jutottatok el még oda, hogy áttegyétek a valóságba azt, hogy közösség pap nélkül, hát ez teljes ellentmondás, mert ahol Jézusnak közössége van, ott van eucharisztia is” — mondták nekem. Kiderült, hogy mi, a nagy eretnekek, csak megírjuk az Egyházrendben, hogy ez képtelen állapot, hogy kétezer, meg ötezer, meg tízezer ember számára van csak egy pap, és képtelen állapot, hogy az eucharisziát 100, 200, 300, 500, 1000 fős sokaságok és nem egy asztal körül elérhető emberek ünnepük. Csak beszélünk, de nem teszünk. Akikkel én ott találkoztam, túljutottak ezen a „van pap, nincs pap” problémán. A Bokor még nem. És félek, hogy az én ultrakonzervatívizmusomnak a következtében, aki még Schütz Antalnál tanultam a teológiát és ezért csipőre tudom tenni a kezemet akárkivel szemben, s ember legyen a talpán, aki kimutatja azt, hogy egy tévedhetetlen tanítással szembekerültem. De hát a világ túllép az ilyen ultrakonzervatív öreg urakon, mint amilyen én vagyok. Nem biztos, hogy ez a probléma, amit most fölvetettél, akkor is probléma lesz, ha én lehunyom a szemem.

T.F.: — És jól lépett túl a világ ezen a problémán? Joga volt, nemcsak lehetősége volt túllépni ezen a problémán? Megoldott ezzel valamit, hogy túllépett rajta?

B.Gy.: — Hát ezt mindig a történelem mondja meg, hogy egy kezdeményezés jó volt-e vagy sem. Hát jó volt-e, hogy mi '45 tavaszán ott, Debrecenben négyöt magyarként összebújtunk? Jó volt-e? Erről nagyon megoszlanak a vélemények itt, Magyarországon. Én csak azt érzem, hogy le lehet menni ám a nullára is. A katolicizmus Magyarországon már egyszer lement a

nullára, amikor a török hódoltság alatt a Habsburg csíktól, a nyugati csíktól kezdve elindulhattál, aztán Szegeden megállhattál az alsóvárosi barátoknál, aztán Csíksomlyóban találtad a következő katolikus liturgiát. Ezt még egyszer meg lehet csinálni. Ha nekünk ma lehetőséget adnának, akkor a Hit Gyülekezete meg a nemhitgyülekezete nem tudna így nőni. Ott hallanak személyes szót. Nálunk meg azt, hogy „az Úr legyen veletek”. Hát ezzel nem tudjuk fölvenni a versenyt az egyéb kínálatokkal. Azt hiszem, hogy visszavonhatatlanul elmúlt az az idő, amikor elegendő, hogy egy teológiát elvégzett tisztelendő bácsi szavára hallgatnak. Azt hiszem, ez az idő elmúlt. Én csak olyan emberekkel találkozom, akik a legszemélyesebb emberi megbecsülést és ráfigyelést igénylik akkor, ha én velük szeretnék valamit csinálni. Ez végeredményben egy nagyon súlyos dogmatikai kérdésre megy vissza, amit én kisüsti nyelvre úgy fordítok le, hogy a nagy kérdés az, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus 12 kardinálissal, püspök atyával sétált-e a galileai dombokon, avagy 12 sráccal? Mert ha 12 sráccal sétált, akkor ez a 12 srác a házaspárral — hogy a többi házaspár volt-e, azt nem tudjuk, de Péter házaspár volt, és Jézus úgy gondolta, hogy mivel ennek már felesége van, azért erre már rá lehet bízni ezt a 12 srácot, — akkor ez a 12 srác — mondok egy buta szót —, az egyházon belüli hatalom forrása. Meg egy nem butát: az egyházon belüli felelősség forrása. Ha 12 püspökkel sétált, akkor persze egészen másképpen áll a helyzet. De van ma már nem magyar nyelven és nem bokortagok által írt szakirodalom erről szerte a nagyvilágban. Nem biztos, hogy az a képlet, amely Nagy Konstantintól máig kialakult, az egyetlen lehetséges képlet, amelynek alapján az egyház tovább tudja vinni a küldetését.

T.F.: — Ezek után szinte kötelező azt kérdezni, hogy akkor várhatunk-e valamit a magyar katolikus egyház megújulásában pl. az egyházmegyei zsinatoktól, vagy az legfeljebb időnként megrendezett konferenciák sorozata lesz?

B.Gy.: — Erre megint van egy igen meg egy nem válaszom. Beültem a városmajori templomba, amikor Kamarás Pista ezt a zsinati előkészítő munkát végezte. Várszegi főapát aranyos volt, Aszalós János csudálatos szép teológiai dolgokat mondott, és akkor a közigazgatás Farkas Beáta azt mondta, hogy mindenekelőtt a „kompetencia-kérdéseket kell tisztázni: ami nem ránk tartozik, azzal nem kell foglalkozni.” Ha azzal, ami nem ránk tartozik, nem kell foglalkozni, akkor nem várható semmi sem. Ugyanakkor Lyonban, francia barátaim azt mondták, hogy nagyon jók ezek az egyházmegyei zsinatok, mert ezen a címen legálisan össze lehet jönni beszélgetni. Én is bízom abban, hogyha Jézus Krisztus

ügye iránti érdeklődők, értelmes emberek összegyűlnek — nem bokorbeliek, mert oda valószínűleg mi nem leszünk meghívva —, ott nem az fog történni, hogy tisztelendő bácsi kérem, nekünk mit is kell mondanunk, hanem mondják majd, amit gondolnak, akkor ott majd történik valami. Mindig történik valami, ha azt mondom, amit gondolok, mert akkor az Isten beszél belőlem, mert akkor már az Isten megszólalhat. Ha nem azt mondom, akkor csak egy felettes én beszél...

T.F.: — Igen, de hát ahhoz, hogy ezt a a hangot meghallják, ahhoz kellene egy érzékeny, a hívők felé figyelő hierarchia. Most sokan gondolják úgy, hogy ez a hang nem adott, s valószínűleg nem erről számol be most az ad limina látogatáson a magyar püspöki kar. Elképzelhető-e az, hogy a pápa ebbe az irányba buzdítja őket? Hogy egy népegyház felé nyissanak, hogy a laikusoknak nagyobb szerepet adjanak és így tovább. Vagy marad ez a félfudálisnak nevezett katolikus egyház? Egyáltalán reménykedhetünk-e pápában vagy önmagunkban, az isteni kegyelmen kívül, hogy a magyar katolikus egyház megújul?

B.Gy.: — Úgy gondolom, hogy egy ilyen jellegű indítás nem jöhet a mostani pápától. Wadovicében született, Wadovicében nevelkedett és őrzi ezt a reformáción és felvilágosodáson át nem ment lengyel katolikus hagyományt. A magyar püspöki karból pedig nem is indul feléje olyan hívás, hogy ilyesmit mondjon, hiszen ma a Bokron kívül álló klérusnak az erkölcsi alapja az lehet, hogy „mi nem ültünk börtönben, de megőriztük hűségesen a hitet”. Van egy nagyobb baj is. Ennek a Wadovicéből jött pápának a kúriája is a II. Vatikáni Zsinatra hivatkozik, és a nálam jóval forradalmibb Droits et Libertés dans l’Eglise is arra hivatkozik. Az egyik közösségemben hosszú éveken keresztül egy-egy fejezet volt a házi feladat a II. Vatikáni Zsinat anyagából. Ennek a közösségi stúdiumnak egy mondatban történő összefoglalása talán így hangzik: Egy sereg reményt keltő ablaknyitás anélkül, hogy a kétezer esztendőnek mondott hitletétemény egyetlen egy mondatára kimondottuk volna, hogy azt már nem tartjuk. Azaz, ha egy vallási közösség azt mondja, hogy van az Isten, és egy adott történelmi pillanatban ez az Isten nyilatkozik, s ez a nyilatkozat eljutott hozzám és ez az idők végezetéig megőrzendő, mint változhatatlan és tévedhetetlen isteni megnyilatkozás..., ennek a sorsa történelmileg meg van pecsételve, és azt kizárólag az állami adók módjára behajtott egyházi adókkal lehet fenntartani. Most Magyarországon megindult a hitoktatás. Fizeti a kormány a hitoktatókat, ugyanúgy, mint azokat, akik az úttörőket faragták. Hát mit ér az a világnézet, amely csak az állami adókból képes propagálni önmagát? A kereszténység, amelyet Nagy

Konstantin olyasminek érzett, hogy hoppá, ez támasza lehet a birodalomnak, ez a kereszténység állami támogatás nélkül lett olyanná. No, de hát ezek olyan eretnek szövegeknek számítanak abban a magyar katolikus egyházban, amelyik restaurálni akar: „mindent vissza”. Az ő betonkeverőgépét is elvették, de ez nem érdekel minket, de ez az épület a mienk volt, ezt vissza kell kapnunk! Nagyon erőtlenek vagyunk.

T.F.: — Az új katekizmust most fordítják. A halálbüntetést elfogadhatónak tartja a katolikus egyház, mi erről a véleményed?

B.Gy.: — Én nem olvastam az új katekizmust. Ezt, hogy ez benne van, amit te mondtál, ezt olvasom mindenfajta folyóiratban. Az új katekizmust kiadó vatikáni egyházi hatóság, a Kúria választás előtt áll: bűnbánatot tarthat 1700 esztendő miatt, amelyikben öltünk mi, keresztények. Szűz Máriás zászlók mellett. Ez az egyik lehetőség. A másik lehetőség, hogy elfogadják a halálbüntetést, mint az emberi társadalom rendben tartásának szükséges eszközét. Én inkább az elsőt csinálnám, de hát nem engem választottak meg pápának. Hát csak ennyit erről.

T.F.: — Egész részletesen kitér az új katekizmus az adócsalástól kezdve a homoszexualitásig mindenféle apró, lényeges és nagyon fontos dolgokra, az imádságra is. Van-e, lehet-e olyan közös könyvünk, amelyekben ezek a részletek is szabályozva vannak? Vagy marad az alapszabálykönyvünk a Biblia?

B.Gy.: — Úgy gondolom, természetes dolog, hogy minden társaság próbálja megfogalmazni, amit ő gondol arról, hogy az élet legkülönbözőbb vonatkozásaiban miként kell Isten gyerekéhez méltóan viselkednünk. Ezt a jogot én senkitől nem vonnám meg. De ezzel vége. Tudomásul vesszük, hogy a mi társaságunkon belül azok, akik az ilyen könyv kiadásának a jogi lehetőségével bírnak, ezt gondolják. Ez lenne az első lépés. Tehát szankciómentesen mondaná el a Kúria azt, hogy ő mit gondol ezekről a kérdésekről. A következő lépés pedig az volna, hogy a világ fejlődésétől jó kétszáz esztendővel elmaradva eljutnánk a zsinat helyett a parlamenthez. A zsinatba a hatalomban levők hívják be azokat, akiket akarnak. A parlamentben pedig a nép, az istenadta nép, küldi be azt, akit ő akar. Ez lenne a következő lépés. Egy ilyen parlament aztán már nagyon világosan látná a maga határait. Végző soron függetlenül attól, hogy mindenkinek joga van a ráfigyelők számára valamit megfogalmazni, marad az, amit a hagyomány szerint Ágoston mondott: „Szeress, és tégy, amit akarsz!” A Bokorban arra a tapasztalatra jutottunk, hogy beszélgethetünk a kérdésekről, s ha én elmondok az úgynevezett Gyökér közösségben, amelyikben 12-en

vagyunk, egy álláspontot, akkor meghallgathatom szépen körben a 11 testvért; „Nos jó, de azért nem egészen úgy van, vagy egyáltalában nem úgy van, ahogy gondolod.” De azt mind a 12-en tudják, hogy nem szabad olyasmit tennünk a másikkal szemben, amit nem kívánunk magunknak, és mi ezzel megélünk.

T.F.: — A Bokor él, növekszik, virágzik vagy stagnál?

B.Gy.: — A Bokor nagyon nehéz helyzetben van. A hierarchia magatartása következtében, meg a saját maga magatartása következtében. Ez a bizonyos saját magunk magatartása abban áll, hogy a politikai megoldásokban nem reménykedünk, mert sem az MDF, sem az SZDSZ számára nem vagyunk használható elemek. Meg kell találnunk a megváltozott körülmények között a módját, hogyan tudunk eljutni a másik emberhez. Ez a feladat más, mint amilyen idáig volt. Annyiban más, hogy bár mi ugyanazt csináljuk, emberről emberre megyünk és beszélgetünk, de ma óriási a kínálat. Az elmúlt évtizedekben, ha valaki akart egy társaságot, ahol értelmes szót mondhat és félelem nélkül értelmes szót hallhat, akkor az eljött közénk. Ma sok ilyen társaság van. Bízok abban, hogyha ragaszkodunk ahhoz, amit az Isten gondolatának tartunk, akkor lesz valahogyan, de hogy ez a valahogyan hogyan lesz, azt még nem látjuk.

T.F.: Köszönöm szépen

ZS.GY.

VERSEK

Hálaadás

(Magdi, térd-műtete előtt-alatt-után)

Mint a föld morajlásakor:

félsz-érzés és bizakodás,

aggódva várakozás....

....utána: ébredő remény nő.

Komoly operáció,

mű-tétel az újjászületésre,

órák cammogva múló műtő-csöndje.

Az összeszorított kéz és fog

most a gyógyító sebet vágó

kézben-észben bízik, remél....

Majd kitörő vulkán: vége!

Kész, mit sebet metsző ember megtehet.

És egekbe röpítő sóhaj a kiszakadó légvétel!

Ám kérlek tovább: mert sebet gyógyítani

ember már nem, csak a Te erőd képes.

Köszönöm teremtményed mind.

Mind. Ki kezdeként segíthet másokat,

tanítót, tanulást, ...

sőt magát a tudás-vágta sebet is,
melyet bizony fájdalom követ, köszönöm.
Igen. Erős-nagy fájdalom, noha már gyógyít
a szürke, torz arcú, szünettelen kín.
Fölszakadó sóhajok - próbatétel lenne?
Bennük a 'Megérte?' bizonytalan érzése.

(Egy éjszaka - a kereszten, Veled!
Sikerül-e vajon jobboldon maradni,
'latorként', melletted?)

Egyedül lenni-maradva,
csupán a félsz, a remegés,
növekvő fájdalom, csüggedés,
a rettegés lett volna velünk.

Míg jó társakkal, s veled, Uram,
könnyebbülés a vége,
az aggódás-alagutunkban nő
reményünk, a kimenet fénye.

A történetek végére nem pont,
hanem gondolatjel kerül – egy sóhaj:
De nehéz is lehet bajt-betegséget
hordozni egyedül!

Mert minket százak támasztanak,
egykönnyen el nem dülhetünk.
A Te kezéd százai emelkednek,
tartanak, ha bajba kerülünk.

Add meg hát Uram általunk is
az egyedül-lévőknek a biztonságot, örömet,
melyet már mindegyikünknek,
ittjártad-keltesben, még a fejünkön lévő
hajszálak számát tekintve is, bizony, megígérted.

(20251213 – 17h02 zsgy.)

Három nappal később: „Isteni érzés rendesen rálépni a
lábamra” – hallom Magdit, négy mankókoppanás
között...

Aluljáró-varázsló

Jövök a vonattól a Kelen-föld esti,
Pest-irányú utas-zuhatagában.
Holmimat - nekem már nehéz,
banya-tankban húzom csoszogva,
magam után, az 1-es villamos felé.

Hegedűszó, nem is akármilyen!
Majd föllökve állít meg: honnan jön, ki ez?
Egyedül húzza a vonót a szikár fiatal.
Mellette hangszertok, ahogy szokás:
Hív, hogy dobjon oda egy boldog percnyi pénzt,
akinek van annyi és olyan,
és zsebében nemcsak forint lapul,
hanem szíve-lelke is, mely önként, örömmel,
jutalmazva a szépet, azt el- és be is fogadja.

Peregnek az ujjak a kopott hangszeren,
ugranak a húrokról szertesét.
Egyedül hallgatom, állok, könnyebbülök.
Észrevett és mosolyog őszintén.

Már ketten vagyunk együtt jelen, közösségben,
s nem kétszer-egy-én örül,
külön-külön, magában egyedül.

Vivaldi - bólint a végén, látva kérdésemet.
(Nem vagyok sem nagy zeneértő, sem -érző,
öreg-koromra Magdi nyitotta meg fületem
a hangokra, a szépre, sajnos már csak a végén, tán
pontként,
vagy inkább kettős-pontként: örök életemre?)

Fáradt vagyok már - mondja, mégis kérdi, látva
lelkemet:
Még játszok egy Bach-ot: Ugye, végigzenéli velem?
Maga belül, én majd kívül is - együtt zendülünk
a szürkeség, a fáradtság, a közönyösség,
és a magát reménytelennek mutató magánnyal
szemben,
öt egész percnyi teljes győzelem!

Isten áldja! Köszönöm! - hálálkodtam a végén,
A mai ajándék: a lelket, mégha csak öt percre is -
megfürdette, följújtotta bennem.

S a villamos is 'megvárt', nem kérdeve, hol jártam.
Indult nyomban, ahogy beszálltam.
Húnyt szememmel a győztes zenét
is vitte magával, melyet - megérintve szívem -
tovább hallgattam - és láttam.

(20250621 - 01h46, zsgy.)

Axiómák

Semmi

Lehet-e róla
Valami megfoghatót,
vagy szépet írni?

Valami

Lám lehet róla
akár semmit is írni,
vagy semmit sem.

Minden

Semmit nem lehet,
a minden-t sem lehet, de
valamit igen,

....
Meg kell őriznünk
tükkörként, homályosan
ebből valamit.

Különben semmi
sem marad meg belőle
Kár lenne – érted.

Beteg sóhajaim

Ha az ember beteg,
a rím, ritmus messze ellebeg,
zene és ütem sincs,
ha lenne is, minek?
nem élvezhető.
Nem kell az senkinek, csak
a csend-iszonyosoknak,
akik attól félnek, hogy
valami fontosat az életről
véletlenül megtudnak.

Nem marad itt semmi,
csak az élet pusztá váza:
a mozdulat, evés, erőltetett ivás,
gyógyszerek és lázmérőzés,
a fürdőszoba gyakori látogatása....

Megfoghatatlan gondolat-töredékek
feloldódnak az izzadva-izzó fájdalomban,
s eltűnnek..., hacsak nem vagyok hős,
s erőt véve magamon a hangulat
néhány szavát följegyzem,
remélve, hogy pislogó emlékezetem
a lényegét majd kibogozza,
a hiányokat később kipontozza,
és a fantázia, a beleélés
a pontokat is felülírja.

Itt magától nem lesz vers, írás
legfeljebb kikínlódja
az ember a szó-morzskákat,
a tollat-papírt fölteszi a polcra, sóhajt:
most nem segít egy jó sírás sem,
még ha abban csuklás-szerű ütem is van...

.....

Csak ezzel jelzi az óhajt,
hogy de jó lenne ismét
valamit egészségesen tenni,
mondjuk: írni-olvasni,
inni és enni, megfürdeni,
szeretni és szeretve lenni,
imádkozni és emlékezni.
Elaludni, s pihenten ébredni,
ami természetes és '*nem semmi*'.

Némelyikünk akár meg is köszöni. Akár.....
Ám tizből kilencen biz' ezt elfelejtjük. Kár,
nagy kár....

(20240917 - zsgy, 23h10 No elég! Torkom
még mindig kapar.

Pista-sírató:

Ég veled hát, Farkas Pista,

s veled mentek a szarvasok, az őzek,
a felhők, a fák és a vizek, a ködök,
kiket-miket mind-mind nevükön ismertél,
bemutatva őket a Téged követőknek.

Búcsú nélkül léptél ki életem-életedből.
Nem gondoltunk végleges válásra,
hisz el-sem-köszönésed azt üzenté:
ez csak mindennapjaink egy kis szünete,
s amit letettünk, azt fölemeljük újra, magasabbra....

Hogy-hogy nem jöttél meg? Nem találsz tán vissza?

Újra-kézfogásunk ugyan nem lehetetlen,
de igencsak össze kell magamat kapnom,
hogy Téged ott, ahol most lehetsz, továbbra is
az igazság nyomában és csodálatában haladva,
utolérhesselek: hát nyújtom feléd karom.

Nem ismertelek igazán, talán Te sem engem.
Ám szíves voltál, tünődve kissé mosolyogtál
rám nézve, szemedben kérdéssel:
Mondd, mit hoztál? Jobb lesz-e tőle az ember kedve,
vagy aggódóvá kerekedik szeme,
eltűnt, megrontott szépségek után kutatva-keresve?

Gondolatért, kérdésért és válaszért cserébe
békét kínálnál, képeket és látást, csöndet.
Mégpedig bő mértékkel. Nem, nem üzletet!
Barátságot, egyezséget. Állítottad: tőlem kaptál...
Mégis én lettem Tőled több és erősebb.

Én, a Kis Herceg rókájaként, most nagy árat fizetek!
A fejembe robbanó üzenet, hogy nem vagy már itt,
vers-síró kedvemben ért, s csak kesergék,
és hiába, csak kesergék: Késő! Siratom,
hogy halogattam - hogy föl nem kerestelek.

S várakozva-vágyakozva megyek majd utánad,
hogy igazán, mélyen, ismét láthassalak:
Már-már elérnélek, némán kiáltok utánad,
mert mint mindig, most is, előttem ballagsz.

Visszapillantva bevársz, hogy mellém lépj, nézel...
Bemutakozzak, újra, hisz sok idő telt el?
Nem, nem kell a nevem, fölismertél,
s nem rám, belém néztél, mert ehhez ott,
Neked, már nem kell engedély....

Kérded: Merre tartasz? Hol vagy, sejtet-e?
S miért? Megtudtad-e végre, kinek gondoltak el?
És kivé is lettél? Most hát ki is vagy?
Lásd, itt lehetünk! Mert a '*van*' és a '*lehetett-volna*'
között,
az Irgalmas jóságából hidak épülhetnek a szakadékok
fölött...

(20250120, 09h körül – zsgy.)